

**Rûzbihân-ı Baklî'nin Abherü'l-Âşıkîn Adlı Eserinin Muhtevası
Üzerine Bir İnceleme**

An Analysis of the Content of Rûzbihân-i Baqlî's Work Named Abhar
al-Âshiqîn

Doktora Öğrencisi Sümeyye Güldenoğlu

Necmettin Erbakan Üniversitesi
İlahiyat Fakültesi
Tasavvuf Bilim Dalı
s.guldenoglu@hotmail.com

Necmettin Erbakan University
Faculty of Theology
Department of Sufism
<https://orcid.org/0000-0003-0763-0008>
<https://ror.org/013s3zh21>

Makale Bilgisi | Article Information

Makale Türü Article Types	Araştırma Research Article
Geliş Tarihi Received	08 Şubat February 2025
Kabul Tarihi Accepted	14 Haziran June 2025
Yayın Tarihi Published	30 Haziran June 2025
Yayın Sezonu Pub Date Season	Haziran June
Sayı Issue	55
Sayfa Pages	95-143

Atıf | Cite as

Güldenoğlu, Sümeyye. "Rûzbihân-ı Baklî'nin Abherü'l-Âşıkîn Adlı Eserinin Muhtevası
Üzerine Bir İnceleme". *Tasavvuf İlmî ve Akademik Araştırma Dergisi* 55 (Haziran 2025), 95-143.
<https://doi.org/10.70951/tasavvufdergisi.1635986>

İntihal | Plagiarism

Bu makale, en az iki hakem tarafından incele-
lenmiş ve intihal içermediği teyit edilmiştir.
This article has been reviewed by at least two
referees and scanned via a plagiarism software.

Yayıncı | Published by

İstanbul Sabahattin Zaim Üniversitesi
İstanbul Sabahattin Zaim University

Telif Hakkı | Copyright

Yazarlar dergide yayınlanan çalışmalarının
telif hakkına sahiptirler ve çalışmaları CC
BY-NC 4.0 lisansı altında yayımlanır.

Author(s) publishing with the journal re-
tain(s) the copyright to their work licensed
under the CC BY-NC 4.0.

Etik Beyan | Ethical Statement

Bu çalışmanın hazırlanma sürecinde bilimsel ve etik ilkelere uyulduğu ve yararlanılan tüm
çalışmaların kaynakçada belirtildiği beyan olunur. | It is declared that scientific and ethical
principles have been followed while carrying out and writing this study and that all the sourc-
es used have been properly cited (Sümeyye Güldenoğlu).

Yapay Zeka Kullanımı | Use of Artificial Intelligence

Bu çalışmanın hazırlanma sürecinde yapay zeka tabanlı herhangi bir araç veya uygulama
kullanılmamıştır. Çalışmanın tüm içeriği, yazar(lar) tarafından bilimsel araştırma yöntemleri
ve akademik etik ilkelere uygun şekilde üretilmiştir. | No artificial intelligence-based tools or
applications were used in the preparation of this study. The entire content was produced by the
author(s) in accordance with scientific research methods and academic ethical principles.

Öz

Rûzbihân-ı Bakî (ö. 606/1209) hicri altıncı yüzyılın önemli mutasavvıflarındandır. Vecd ve cezbisinin fazlalığı ve kendisinden önceki sûfilere ait şâhiyeleri şerh etmesinden dolayı, Şeyh-i Şattâh adıyla meşhur olmuştur. Tefsir, hadis, fıkıh ve özellikle tasavvuf alanında birçok eser telif etmiş velûd bir yazardır. İbn-i Hafîf geleneğine bağlı olan Rûzbihân, ileri sürdüğü fikirleriyle tasavvufun gelişmesine önemli katkılarda bulunan Hallâc-ı Mansûr'un Kitâbü't- tavâsîn adlı eseri ve bazı sözleri üzerine yapmış olduğu şerhlerle, Hallâc'ın fikirlerinin sonraki kuşaklara aktarılmasını sağlayan önemli bir sîmâdır.

Manevî yolculukta müridin, insani aşkla terbiye edilerek rabbânî aşka ulaşabileceği görüşünü savunan Rûzbihân, tasavvufta Allah'a ulaşmada aşkı en önemli araç olarak gören sûfilerdendir. Bu minval üzere, ilâhî aşk hakkındaki irfanî düşüncelerini Abherü'l-âşıkın adlı eserinde beyan etmektedir. Tasavvuf tarihinde ilahî aşk hakkında yazılan eserlerden biri olarak Abherü'l-âşıkın; sûfiyâne aşkın beslendiği ana kaynağı açıklamasıyla birlikte hem Hallâc'ın aşk hakkındaki düşüncelerini görmek hem de ondan etkilenen Mevlânâ Celâleddin-i Rûmî, Sa'dî-i Şirâzî ve Hâfız-ı Şirâzî gibi büyük mutasavvıfların eserlerini daha iyi anlayabilmek için önemli bir kaynaktır. Çalışmamızda; Abherü'l-âşıkın'ın yazılış amacı, üslup özellikleri, istifade edilen kaynakları ve tasavvuf literatüründeki önemi dikkate alınarak eserin muhtevası kapsamlı bir biçimde incelenmektedir.

Anahtar Kelimeler: Rûzbihân-ı Bakî, Abherü'l-âşıkın, ilâhî aşk, insânî aşk, hüsn/Güzellik.

Abstract

Rûzbihân-i Baqlî (d. 606/1209) was one of the most important sufis of the hijri sixth century. He became famous under the name of Shaykh al-Shattâh due to his excessive ecstasy and enthusiasm and his commentaries on the shathiyat of sufis before him. He was a prolific author who composed various works in the fields of tafsir, hadith, fiqh and especially sufism. Rûzbihân, who was a follower of the Ibn-i Khafif tradition, was an important figure who contributed significantly to the development of sufism with his ideas, ensured the passing on of Hallâj's ideas to the next generations through his commentaries on the Kitâb al-tawâsin of al-Hallâj's.

Rûzbihân, who argued that in the spiritual journey, the disciple can reach divine love by being disciplined with human love, is one of the sufis who believe that love is the most important means of reaching God. In this way, he expresses his luminous thoughts on divine love in his work Abhar al-âshiqîn. As one of the works on sufi love in the history of sufism, Abhar al-âshiqîn, along with explaining the main source of sufi love, is an important source for both understanding Hallâj's thoughts on love and the works of great sufis such as Mawlânâ, Sa'dî and Hâfîz, who were influenced by him. In our study; the content of Abhar al-âshiqîn is examined in a comprehensive manner, taking into account its purpose of writing, stylistic features, sources used, and its importance in the sufi literature.

Keywords: Rûzbihân-i Baqlî, Abhar al-âshiqîn, divine love, human love, beauty.

دراسة تحليلية لمحتوى كتاب عبهر العاشقين لروزبهان البقلي

الملخص

روزبهان البقلي (ت 606 هـ / 1209 م) هو أحد أهم المتصوفين في القرن السادس الهجري . واشتهر بلقب «شيخ شطّاح» لشدة الوجد والحذبة عنده ، وشرحه لشطحات الصوفيين قبله . وهو كاتب غزير الإنتاج ، وله العديد من المؤلفات في مجالات التفسير والحديث والفقه وخصوصا في التصوف . روزبهان البقلي الذي هو منتسب الي الشيخ ابن الخفيف ، قد شرح كتاب الحسين بن منصور الحلاج يسمى بكتاب الطواسين وبعض كلماته ولهذا يُعد من الشخصيات المهمة التي ساهمت في نقل أفكار الحلاج إلى الأجيال التالية ، مما أسهم في تطور التصوف . روزبهان هو من المتصوفين الذين يرون الحب أهم وسيلة للوصول إلى الله في الصوفية . ووفقا له ، في الرحلة الروحية ، لا يصل المرید إلى الحب الإلهي إلا بعد تربيته في الحب البشري . وقد عبّر عن أفكاره العرفاني في «العشق الإلهي» في كتابه عبهر العاشقين الذي يعد مصدرا رئيسيا للحب الصوفي . يعد كتاب عبهر العاشقين من الكتب المهمة التي ألّفت في الحب الصوفي في تاريخ الصوفية . وبالإضافة إلى هذا هو مصدر مهم لرؤية أفكار الحلاج في الحب وكذلك لفهم أعمال المتصوفة العظام مثل مولانا جلال الدين الرومي وسعدي شيرازي وحافظ شيرازي الذين تأثروا بأفكار الحلاج . في دراستنا ، يتم تحليل محتوى كتاب عبهر العاشقين بشكل شامل ، مع مراعاة هدف تأليفه ، وخصائصه الأسلوبية ، والمصادر التي اعتمد عليها ، وأهميته في التراث الصوفي . الكلمات المفتاحية : روزبهان البقلي ، عبهر العاشقين ، العشق الإلهي ، العشق البشري ، الحُسن .

Giriş

Sûfilere göre aşk, muhabbet ve sevgi âlemin ve Âdem'in yaratılma sebebi. Hakikatin başlangıcı ve sonu aşktır. İbnü'l-Arabî (ö. 638/1240) bir şiirinde: "Biz aşktan sudur ettik-Aşk üzere yaratıldık-Aşka doğru yöneldik-Aşka verdik gönlümüzü"¹ diyerek aşkın bu hakikatini veciz bir şekilde özetlemiştir. Aşk, Hak Teâlâ ile kul arasında ezelde başlayıp ebede kadar devam edecek olan irtibat vasıtasıdır. Varoluşun başlangıcı aşk olduğu için âlemde aşka yabancı olan hiçbir varlık yoktur. Ancak her varlığın aşkı kendi istidadı ve kabiliyetine göredir. Bütün varlıklar arasında Allah'ın kemâliyle zuhur ve tecellisi insanda gerçekleştiği için marifete ulaşabilecek tek varlık da insandır. Bundan dolayı insan, aşkın muhatabıdır. Nitekim Allah ezelde, âşıkları marifeti için seçmiştir. Yani aşk, Allah tarafından âşıklara verilen bir lütuftur. Bu açıdan düşünüldüğünde, Allah'ı sevenler aslında Allah'ın sevdiği kişilerdir. Bâyezîd-i Bistâmî'nin (ö. 234/848) "O'nu sevdiğimi sanıyordum, fakat düşününce gördüm ki O'nun aşkı benimkinden öncedir"² demesi bu manaya gelmektedir. İnsan, Allah'ın marifetine ancak Allah'ın kemâl-i sıfatları ile ulaşabilir. Allah'ın kemâliyle zuhur ve tecellisi de insanda gerçekleştiği için âşık, insânî aşk vasıtasıyla rabbânî aşka, dolayısıyla marifete ulaşır. Burada anlatılanlar çalışmanın konusu olan *Abherü'l-âşikin*'in telif edilme sebebi olan insânî aşkın, rabbânî aşka giden yolda merdiven olduğu düşüncesinin menşeyidir.

Rûzbihâ-ı Baklî, Hallâc-ı Mansûr (ö. 309/922), Ahmed Gazzâlî (ö. 520/1126) ve Aynükdât Hemedânî (ö. 525/1131) gibi tasavvufta aşk mek2tebinin önde gelen temsilcilerinden biridir. Mevcut literatürde, tasavvuf düşüncesinde *aşk* kavramını muhabbetten ayırarak ilk defa inceleyen mutasavvıfın, Ahmed el-Gazzâlî olduğu kabul edilmektedir. Bundan dolayı onun kaleme aldığı *Sevânihü'l-uşşâk* adlı eseri, aşk temalı yazılmış ilk müstakil eser

1 Muhyiddin Muhammed b. Ali b. Muhammed İbn Arabî, *İlahî Aşk*, çev. Mamut Kanık (İstanbul: İnsan Yayınları, 2015), 29.

2 A. Reynold Nicholson, *İslam Sûfîleri*, çev. Mehmet Dağ-Kemal Işık (İstanbul: Kültür Bakanlığı Yayınları, 1978), 96.

olarak değerlendirilmiştir.³ Bununla birlikte son yıllarda yapılan çalışmalar, Ebü'l-Hasan Ali b. Muhammed ed-Deylemî'nin (ö. 392/1002?) *Atfü'l-elif el-me'lûf ale'l-lâmi'l ma'tûf* adlı eserinde aşka ve muhabbete dair birçok meseleyi sistematik bir biçimde ele aldığını göstermektedir.⁴ Bu yönüyle söz konusu eser, aşk merkezli tasavvuf düşüncesi içerisinde erken dönem örneklerden biri olarak değerlendirilebilir. Bu tarihsel bağlam göz önüne alındığında, Baklî'nin *Abherü'l-âşıkîn* adlı eseri, aşk konusunu merkeze alan tasavvufî literatürün gelişim sürecinde daha sonraki döneme ait önemli metinlerden biri olarak öne çıkar.

Rûzbihân'ın sûfîyâne aşk anlayışına dair irfanî düşüncelerini, kalbî varidatlarını ve kendi döneminde aşk etrafında şekillenen tartışmalı meseleleri ele aldığı eseri, Türkçeye *Âşıkların Halleri Abherü'l-Âşıkîn* adı ile tercüme edilmiştir.⁵ Ayrıca Rûzbihân'ın hayatı, eserleri ve tasavvufî görüşlerini konu edinen bir lisansüstü tez⁶ çalışması mevcut olmakla birlikte, *Abherü'l-âşıkîn*'in muhtevası bugüne kadar müstakil bir akademik çalışmada kapsamlı bir şekilde ele alınmamıştır. Bu nedenle, makalede söz konusu eser, Cevâd Nurbahş tarafından neşredilen Farsça metin esas alınarak tanıtılmış ve muhtevası incelenmiştir.

1. Rûzbihân-ı Baklî'nin Hayatı ve Eserlerine Kısa Bir Bakış

Rûzbihân-ı Baklî, İran'ın kadim şehirlerinden biri olan Fesâ'da dünyaya gelmiştir⁷ ve bölgenin tanınmış kabilelerinden Deylem⁸ kabilesine

3 Süleyman Uludağ, "Aşk", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1991), 4/12-13.

4 Mustafa Başkan, *Tasavvufta Aşk Tasavvuru: Ebü'l-Hasan Ali B. Muhammed Ed-Deylemî (ö.392/1002[?]) Örneği* (Çanakkale: Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi, Lisansüstü Eğitim Enstitüsü, Doktora Tezi, 2023), 128.

5 Rûzbihân Baklî, *Âşıkların Halleri Abherü'l-Âşıkîn*, çev. Emre Taşdemir (İstanbul: Sufi Kitap, 2024).

6 Adem Urhan, *Rûzbihân-ı Baklî'nin Hayatı Eserleri ve Tasavvufî Görüşleri* (Erzurum: Atatürk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2024).

7 Aryâ, *Ahval-i Şeyh, Şerh-i Ahvâl ve Âsâr ve Mecmû'a-i Eş'âr ber-dest Âmede-i Şeyh-i Şattâh Rûzbihân Fesâyi*, 16.

8 Deylem hem bölge adı hem de o bölgede yaşayan kavmin adıdır. İran'ın kuzeyinde Gilan eyaletinin bir bölümünü teşkil eden, Hazar deniziyle Kazvin arasındaki dağlık bölgenin ve bu bölgede

mensuptur. Doğum tarihi hakkında kaynaklar arasında çeşitli görüş ayrılıkları bulunmakla birlikte, vefat tarihi konusunda tam bir görüş birliği söz konusu olup bütün kaynaklarda 606/1209 yılında Şiraz'da vefat ettiği bilgisi mevcuttur.⁹

Rûzbihân, başta *Keşfü'l-esrâr* olmak üzere eserlerinde, kendi manevi hayatı hakkında ayrıntılı bilgilere yer vermektedir. Bu bilgilere göre Baklî, düşünsel ve ruhsal karmaşanın hâkim olduğu bir dönemde dünyaya gelmiştir. Üç yaşına geldiğinde kendi kendine: “Benim Tanrım nerededir?” sorusunu sormaya başladığını ve çevresindeki çocuklara da bu soruyu yönelttiğini aktarır. Aldığı “Tanrı yer ve cihetten münezzehtir.” cevabı üzerine, kendisinde derin bir vecd hâli meydana getirdiğini belirtir.¹⁰ Yedi yaşına ulaştığında kalbinde zikir, tâat ve ibadet sevgisinin belirdiğini; on bir yaşında ise gayb âleminde gelen ilahi hitapları can kulağıyla işitmeye başladığını dile getirir.¹¹ Rûzbihân'ın bu anlatıları, onun daha çocukluk döneminde hakikatin peşinde olduğunu ve dinî-manevî eğiliminin ailesi ya da toplumsal çevresinden değil, doğrudan içsel bir yönelimle oluştuğunu göstermektedir.

Rûzbihân buluş çağına ulaştığında kendisini halvet, tâat ve ibadete adanmış; bu süreçte Kur'an'ı ezberleyip dini ilimleri tahsil etmekle meşgul olmuştur.¹² Kendi anlatımına göre, bir gece ıssız bir sahrada bulunduğu sırada, kendisini vecde getiren çok hoş bir ses işitir. Sese doğru ilerleyip bir tepenin başına ulaştığında sûfî görünümlü, güzel yüzlü bir şahıs görür. Kim olduğunu bilmediği bu zat ona, tevhit üzerine birkaç söz beyan edip gözden kaybolur. Bu olaydan sonra Rûzbihân yaşadığı manevî sarhoşluğu,

yaşayan kavmin adıdır. Bu kavmin etnik menşei hakkında bir bilgi mevcut değildir. Adları ilk defa milattan önce II. yüzyılda yazılan kaynaklarda görülmektedir. Muhtemelen çok eski zamanlardan beri İran'da yaşayan, ancak Farsî olmayan bir ırktır. Tahsin Yazıcı, “Deylem”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1994), 9/263-264.

9 Henri Corbin-Muhammed Muin, *Abherü'l-Âşîkîn*, Mukaddime (Tahran: İntişârât-ı Menûchehr, 15; Şerefeddin İbrahim Rûzbihân-ı Sâni, *Tuhfetü Ehli'l-İrfân*, haz. Cevâd Nurbahş (Tahran: Yeldâ Kalem, 1382), 159.

10 Rûzbihân-ı Sâni, *Tuhfetü Ehli'l-İrfân*, 27.

11 Gulam Ali Aryâ, *Ahval-i Şeyh, Şerh-i Ahvâl ve Âsâr ve Mecmû'a-i Eş'âr ber-dest Âmede-i Şeyh-i Şattâh Rûzbihân Fesâyi* (Tahran: Çaphâne-i Fârûs, 1343), 20-21.

12 Rûzbihân-ı Sâni, *Tuhfetü Ehli'l-İrfân*, 27.

“Sekk bana galip oldu.”¹³ diyerek ifade eder. Yaşadığı bu hadisenin tesiriyle, ertesi gün sahip olduğu her şeyi terk etmiş, elbiselerini yırtmış ve kendini sahraya vurmuştur.¹⁴ Yaklaşık bir yıl, altı ay vecd içinde hayranlık ve gözyaşlarıyla dolaşan Baklî bu halini: “Gözümde yer, gök, dağlar, ağaçlar, nehirler hep nur oldu.”¹⁵ diyerek özetler.

Baklî'nin tasavvufî sülûkunun başından itibaren; Irak, Kirman, Hicaz ve Şam'a sefer ettiği belirtilmektedir.¹⁶ Muhtemelen 20-25 yaşlarından iken Şiraz'dan Fesâ'ya geri dönmüş ve ilk şeyhi Cemâleddin Halil Fesâî'nin yanında bir müddet kalmış ve tekrar Şiraz'a dönerek orada bulunan, Bemûy dağında yedi yıl boyunca zikir ve ibadetle, ağır bir riyazet dönemi geçirmiştir.¹⁷

Tuhfetü Ehli'l-İrfân adlı eserde, Rûzbihân'ın İbn-i Salbeh adıyla meşhur, Şeyh Siraceddin Mahmud Halife'den (ö. 562/1166) hırka giydiği belirtilir.¹⁸ Hafîfiye tarikatına mensup olan Rûzbihân'ın tasavvuf şeceresi Şeyh Abdullâh b. Hafîf'e (ö. 371/982) dayanmaktadır. Baklî, h. 560 yılında Şiraz'ın Babü'l-Hidâş bölgesinde, bugün kendisinin de içinde metfun bulunduğu, Ribât-ı Kadîm adıyla bir ribat inşa ettirmiş ve burada müritlerini irşat etmeye başlamıştır. Böylece daha sonra Rûzbihâniyye olarak anılacak tarikatın temelleri atılmaya ve zamanla onun fikir, hal ve uygulamalarını benimseyen müridleriyle Rûzbihâniyye tarikatının Rûzbihân-i Baklî ile başlayan silsilenâmesi oluşmaya başlamıştır.¹⁹

13 Rûzbihân-ı Sâni, *Tuhfetü Ehli'l-İrfân*, 28.

14 Aryâ, *Ahval-i Şeyh, Şerh-i Ahvâl ve Âsâr ve Mecmû'a-i Eş'âr ber-dest Âmede-i Şeyh-i Şattâh Rûzbihân Fesâyi*, 21.

15 Aryâ, *Ahval-i Şeyh, Şerh-i Ahvâl ve Âsâr ve Mecmû'a-i Eş'âr ber-dest Âmede-i Şeyh-i Şattâh Rûzbihân Fesâyi*, 21.

16 Corbin-Muin, *Abherü'l-Âşıkîn*, 9.

17 Aryâ, *Ahval-i Şeyh, Şerh-i Ahvâl ve Âsâr ve Mecmû'a-i Eş'âr ber-dest Âmede-i Şeyh-i Şattâh Rûzbihân Fesâyi*, 22.

18 Rûzbihân-ı Sâni, *Tuhfetü Ehli'l-İrfân*, 31.

19 Aryâ, *Ahval-i Şeyh, Şerh-i Ahvâl ve Âsâr ve Mecmû'a-i Eş'âr ber-dest Âmede-i Şeyh-i Şattâh Rûzbihân Fesâyi*, 38. Rûzbihân-ı Baklî'nin tasavvuf silsilesi için bkz: Aryâ, *Ahval-i Şeyh, Şerh-i Ahvâl ve Âsâr ve Mecmû'a-i Eş'âr ber-dest Âmede-i Şeyh-i Şattâh Rûzbihân Fesâyi*, 35-37; Rûzbihân-ı Sâni, *Tuhfetü Ehli'l-İrfân*, 31. Ayrıca Rûzbihâniyye tarikatının silsilenâmesi için bkz: Aryâ, *Ahval-i Şeyh, Şerh-i Ahvâl ve Âsâr ve Mecmû'a-i Eş'âr ber-dest Âmede-i Şeyh-i Şattâh Rûzbihân Fesâyi*, 37-38.

Kaynaklarda, Rûzbihân'ın seksen küsur yıllık ömrü boyunca tefsir, hadis, fıkıh ve özellikle tasavvuf alanında, Arapça ve Farsça olarak altmışa yakın eser telif ettiği belirtilmektedir.²⁰ Ancak bu eserlerin hepsi günümüze ulaşamamıştır. Bazı önemli eserleri şunlardır:

Meşrebü'l-ervâh: Eserde tasavvufa intisap eden sâlikin manevî yolculuğu esnasında katetmesi gereken makamlardan bahsedilmektedir.²¹

Arâ'isü'l-beyân fî hakâ'iki'l-Kur'ân: *Arâ'isü'l-beyân*, Baklı'nın Sülemî'ye ait *Hakâ'iku't-tefsîr* adlı eserini gözden geçirip kendi görüşlerini de eklediği bir işârî tefsirdir.²²

Mantiku'l-esrâr fî-beyâni'l-envâr ve Şerh-i şathiyât: Bu iki kitap aslında aynı kitaptır. Rûzbihân *Şerh-i şathiyât* adlı eserinin mukaddimesinde, Fesâ'da bulunduğu bir sırada aklına, Şeyhlerin şathiyelerini toplamak geldiğini ve onları toplayıp tasavvufî lafızlarla, Arapça olarak şerh ettiğini belirtir. Kitabın adını *Mantiku'l-esrâr fî-beyâni'l-envâr* koyar. Fesâ'dan Şiraz'a döndüğünde müridlerin isteği üzerine bu eserini Farsçaya tercüme eder.²³ Eserde büyük sûfilerin şathiyeleri şerh edildiği için adı, *Şerh-i şathiyât* olarak bilinmekle birlikte Hallac-ı Mansur'un *Tavasîn* adlı eserinin şerhini de ihtiva etmesi sebebiyle, *Şerh-i tavasîn* olarak da bilinmektedir.²⁴

Seyrû'l-ervâh: *El-Misbâh fî mükâşşefâti ba'si'l-ervâh* ismiyle de bilinen eserde, ruhların ahvalinden bahsedilir.²⁵

20 Corbin-Muîn, *Abherü'l-Âşıkîn*, 63; Rûzbihân-ı Sâni, *Tuhfetü Ehli'l-İrfân*, 32; Aryâ, *Ahval-i Şeyh, Şerh-i Ahvâl ve Âsâr ve Mecmû'a-i Eş'âr ber-dest Âmede-i Şeyh-i Şattâh Rûzbihân Fesâyî*, 65.

21 Nazif Hoca, *Rûzbihân el-Baklı ve Kitâb Keşfü'l-Esrâr'ı ile Farsça Bazı Şiirleri* (İstanbul: İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları, 1971), 52.

22 Rûzbihân-ı Sâni, *Tuhfetü Ehli'l-İrfân*, 32-33.

23 Aryâ, *Ahval-i Şeyh, Şerh-i Ahvâl ve Âsâr ve Mecmû'a-i Eş'âr ber-dest Âmede-i Şeyh-i Şattâh Rûzbihân Fesâyî*, 70-71.

24 Rûzbihân-ı Sâni, *Tuhfetü Ehli'l-İrfân*, 33.

25 Aryâ, *Ahval-i Şeyh, Şerh-i Ahvâl ve Âsâr ve Mecmû'a-i Eş'âr ber-dest Âmede-i Şeyh-i Şattâh Rûzbihân Fesâyî*, 69.

Keşfü'l-esrâr ve mükâşefetü'l-envâr: Baklî, hayatına dair önemli bilgiler verdiği bu eserinde, çocukluğundan itibaren tasavvufi seyri sırasındaki manevî ve ruhî yükselişini, mükâşefe halinde başından geçenleri, müşâhede sırasında kendisine açılan sırları açıklamaktadır.²⁶

2. Abherü'l-Âşıkîn

2.1. Kitabın İsmi ve Yazılma Amacı

Abher (عبر) sözlüklerde; yasemin, nergis, cismi dolgun kişi²⁷ bustân-efrûz²⁸ nergis çiçeği, mümtelî, dolu kap, bedeni dolgun kadın/erkek, kabzası dolgun yay²⁹ gibi manalara gelmektedir. Görüldüğü gibi bu kelime nergis, yasemin ve bustân-efrûz olmak üzere birden fazla çiçek cinsini karşılamaktadır. *Giyâsü'l-lüga*'da ise, "abher" kelimesinin ortası siyah olan şehlânın aksine, ortası sarı olan nergis anlamına geldiği belirtilir.³⁰ Müellifin eserini, âşıklara cennetten bir reyhan/güzel bir koku sunmak niyetiyle telif ettiğini bildirmesi, eserin isminin de bu sembolik anlamı yansıtacak şekilde kokulu bir çiçekle ilişkilendirilmesini gerekli kılmaktadır. Bu çerçevede eserin adının *Âşıkların Yasemini* veya *Âşıkların Nergisi* olarak tercüme edilmesinin, müellifin amacıyla daha uyumlu olacağı düşünülmektedir.

Rûzbihân, *Abherü'l-âşıkîn*'i kendisine Çînî put (güzel), Türk, arûs (ge) lin) ve abher (nergis/yasemin) diye hitab ettiği bir mahbûbe'nin isteği üzerine telif etmiştir. Başlığı "Âşık ve Maşukun Mülâtafesi Hakkında" olan ve müellifle mahbûbe arasındaki karşılıklı konuşmaları içeren birinci fasılda

26 Hoca, *Rûzbihân el-Baklî ve Kitâb Keşfü'l-Esrâr'ı ile Farsça Bazı Şiirleri*, 80. Rûzbihân'ın eserleri ve eserlerinin bulunduğu yerler hakkında daha fazla bilgi için bkz: Hoca, *Rûzbihân el-Baklî ve Kitâb Keşfü'l-Esrâr'ı ile Farsça Bazı Şiirleri*, 51-84; Corbin - Muîn, *Abherü'l-Âşıkîn*, 63-77.

27 Mevlût Sarı, *El-Mevârid* (İstanbul: İpek Yayınları, ts.), 965.

28 Hasan Efendi Şuûrî, *Ferheng-i Şuûrî*, haz. Ozan Yılmaz (İstanbul: Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı, 2019), 2588. Bustân-efrûz, Türkçe'de Bostan Güzeli, Kadife, Horoz İbîği gibi adlarla bilinen, kırmızı ve kokusuz bir çiçektir. Mütercim Âsım Efendi, *Burhân-ı Katı*, haz. Mürsel Öztürk-Derya Örs (İstanbul: Türk Dil Kurumu Yayınları, 2009), 103.

29 Muslihuddin Ahterî Mustafa Karahisarî, *Ahterî-yi Kebir*, haz. Ahmet Kırkkılıç- Yusuf Sancak (Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları, 2017), 610.

30 Corbin - Muîn, *Abherü'l-Âşıkîn*, 83.

Baklî, onun aşk hakkındaki sorularını, ayet ve hadislerle birlikte, kendisinden önceki büyük sûfilerin sözlerinden deliller getirerek yanıtlar. Müellifin hikmet, şariat ve sûfîyâne aşk hususundaki yetkinliğine hayran olan maşuka, ondan kendisi için, Farsça muhtasar bir kitapta, rabbânî aşktaki insânî aşkı açıklamasını ister. Bunun üzerine Baklî, muhibler ve âşıklara cennetten bir koku ve ünsiyet kurmanın neşesi olması için, *Âşıkların Negisi/ Yasemini* olarak isimlendirdiği bir kitap yazdığını belirtir. Otuz iki bölüme ayırdığı eserinde, insânî ve rabbânî aşkı beyan ettiğini söyler.³¹

2.2. Nüshaları

2.2.1. Yazma Nüshaları

1. Kitâbhâne-i Hangâh-i Nimetullahî (Tahran): Bu nüsha birkaç risaleyi ihtiva eden bir mecmuadır. *‘Abherü’l-âşıkîn* bu mecmuanın 278. sayfasından itibaren eserin haşiyesinde bulunmaktadır.³²

2. Ayasofya Nüshası (İstanbul): Tarihsiz olarak 1959 numarada kayıtlı olan nüsha, 108 varaktır ve her sayfa 15 satırdır.³³ Tahran Üniversitesi Kütüphanesi 374 F, numarada kayıtlı bir *‘Abherü’l-âşıkîn* nüshası daha vardır, ancak bu nüshanın Ayasofya nüshasıyla aynı olduğu belirtilmektedir.³⁴

3. Konya İzzet Koyunoğlu Müzesi: Nestalik hattıyla h. 997 yılında istinsah edilmiş olan nüsha, 1335 numarada kayıtlıdır ve 121b-222b varakları arasında bulunmaktadır.

4. Doktor Havarî Kütüphane ve Koleksiyonu: 12,2 numarada kayıtlı olan bu nüsha bir mecmuadır. Her sayfa 19 satırdır. *Abherü’l-âşıkîn* nesih hattıyla yazılmış olan bu mecmuanın 16-53 sayfalarındadır.

31 Rûzbihân Baklî, *Abherü’l-Âşıkîn*, thk. Cevâd Nurbahş (Tahran: Yeldâ Kalem, 1380), 19-20.

32 Seyyid Muhammed Rastgûfer, “Berresî Tashîh-i Abherü’l-Âşıkîn (Corbin-Muîn) ez-Nigâh-i Bâyes-tehâ-yi Tashîh”, *Edeb-i Fârsî*, 2(1396), 44.

33 Corbin - Muîn, *Abherü’l-Âşıkîn*, 106.

34 Rastgûfer, “Berresî Tashîh-i Abherü’l-Âşıkîn (Corbin-Muîn) ez-Nigâh-i Bâyes-tehâ-yi Tashîh”, 44-45.

5. Meclis Kütüphanesi (Tahran): Bu nüsha, Necmettin-i Kübrâ'nın risalelerini içeren bir mecmuanın içindedir. 1208 tarihli ve 2871,3 numarada kayıtlı bulunan eser, nestalik hattıyla yazılmış olup her sayfa 20 satırdan müteşekkildir. 33-80. sayfalar arasında bulunan *Abherü'l-âşıkîn* bu mecmuanın üçüncü risalesidir.

6. Meclis Kütüphanesi (Tahran) :1286 kamerî ve 1868 miladi tarihli olup 3971,4, numarada kayıtlıdır.

7. Meclis Kütüphanesi (Tahran): 89496 numarada kayıtlı, İbn Sînâ'nın risalelerini ihtiva eden bir mecmuanın içinde bulunmaktadır.

8. Tahran Üniversitesi Kütüphanesi (Tahran): 4097 numarada kayıtlı olan ve 1243 tarihli nüsha, 88 sayfadan müteşekkil olup her sayfa 12 satırdır.

9. Melek Müze ve Kütüphanesi: Tahran'da bulunan bu kütüphanenin 3971,4 numarasında kayıtlı olan nüsha, 1286 tarihli olup dört risaleyi ihtiva eden ve 213 sayfadan oluşan bir mecmuadır. *'Abherü'l-âşıkîn* bu mecmuanın 89. sayfasından başlayıp 204'e kadar devam eden üçüncü risalesidir.³⁵

10. Doktor Ganî Nüshası: Tarihsiz olan bu nüsha, 80 varaktan mütenşekkildir. Her sayfada 14 satır bulunmaktadır. Nestalik hattıyla yazılmıştır. Eserin başı eksik olup derkenarlarında haşiyeler vardır.³⁶

2.2.2. Matbu Nüshaları

Abherü'l-âşıkîn ilk defa Henri Corbin ve Muhammed Muîn tarafından tahkik edilmiş ve oldukça kapsamlı bir mukaddimeyle ilk baskısı 1958 yılında, İran ve Fransa enstitüsü aracılığıyla yayınlanmıştır. Cevâd Nurbahş tarafından yapılan eserin diğer bir tahkiki, 1380 yılında basılmıştır.³⁷

35 Rastgüfer, "Berresi Tashih-i Abherü'l-Âşıkîn (Corbin-Muîn) ez-Nigâh-i Bâyetehâ-yi Tashih", 45 .

36 Corbin - Muîn, *Abherü'l-Âşıkîn*, 106.

37 Rastgüfer, "Berresi Tashih-i Abherü'l-Âşıkîn (Corbin-Muîn) ez-Nigâh-i Bâyetehâ-yi Tashih", 43.

Corbin ve Muîn tarafından yapılan tahkikte, yukarıda özellikleri belirtilen Ayasofya ve Doktor Ganî nüshaları esas alınmıştır. Doktor Ganî nüshasının baş kısmının eksik olması nedeniyle, tahkikin ilk otuz beş sayfa fanın on altıncı satırına kadar, çok hatalı olduğu bizzat Corbin tarafından belirtilen Ayasofya nüshası kullanılmıştır.³⁸ Doktor Ganî nüshasının derkenarlarında, *‘Abherü’l-âşıkîn’*de geçen bazı ifade ve konuları şerh eden haşiyeler bulunmaktadır. Corbin ve Muîn’in vermiş olduğu bilgilere göre, bu haşiyelerin yazarı ve tarihi bilinmemektedir. Ancak içinde geçen ifadelerden Rûzbiân’a bağlı olan bir kişi olduğu düşünülmektedir. Bu haşiyeler de kitapla birlikte basılmıştır.³⁹

Cevat Nurbahş tarafından *‘Abherü’l-âşıkîn* üzerine yapılan ikinci çalışmanın tahkikinde ise, Corbin ve Muîn tarafından yayınlanmış olan eserle birlikte, Doktor Havarî ve Kitaphâne-i Hangâh-i Nimetullahî’de bulunan iki nüsha esas alınmıştır.⁴⁰ Corbin ve Muîn’in esas aldığı nüshalarda metin ve haşiyelerin eksik olan kısımları, Nurbahş’ın kullandığı nüshaların da mevcuttur. Bu kısımlarda da haşiye yazarının kim olduğu kesin olarak bilinmemekle birlikte, Ebu Said ve Molla Alican isimleri geçmektedir.⁴¹ Çalışmamızda Nurbahş tarafından yapılan bu tahkik esas alınmıştır.

2.3. Üslûbu

Abherü’l-âşıkîn, Farsça olarak yazılmış mensur bir eserdir. Hem Fars edebiyatında, Moğol hamlesinden önce kaleme alınan eserlerden olması nedeniyle, altıncı yüzyıl Farsçasının özelliklerini taşıması hem de tasavvufî alanda, sûfiyâne aşk hakkında Farsça yazılan ilk eserlerden olmasıyla, oldukça ilgi görmüş ve birçok farklı alanın inceleme ve araştırma konusu olmuştur.

38 Corbin-Muîn, *Abherü’l-Âşıkîn*, 106.

39 Corbin-Muîn, *Abherü’l-Âşıkîn*, 107.

40 Cevâd Nurbahş, *Abherü’l-Âşıkîn*, Mukaddime (Tahran: Yeldâ Kalem, 1380), 7.

41 Nurbahş, *Abherü’l-Âşıkîn*, 6.

Eser bir Arapça mukaddime ve otuz iki bölümden oluşmaktadır. Dokuz bölüm hariç diğer bölümlerin hepsine “*Allah fehmini ve aşk zamanını mübarek kılsın. Allah seni âşıkların yoluna iletсин.*” gibi dua cümleleriyle başlanmaktadır. Eserde konular ayet, hadis, sûfilerin sözleri ve beyitlerden yapılan iktibaslarla, kitabın yazılmasını talep eden mahbûbeye hitap edilerek anlatılır. Bölümlerin sonunda “*Ey Rabbanîlerin aşkının sebebi ...*”, “*Ey insanlığın özü...*” gibi ifadelerle, mahbûbe övülerek bölüm tamamlanır.

Abherü'l-âşıkîn oldukça edebî ve şâirane bir üsluba sahiptir. Kitabın konusunun ilahî aşk olması göz önüne alınırsa, Rûzbihân eserinde, tamamen soyut âlemlerle alakalı olarak kalbî varidatlarını ve kendisine şühûd neticesinde hâsıl olanları beyan etmeye çalışmaktadır. Dolayısıyla eser istiâre, kinâye, teşbih gibi edebî sanatlar ve tasavvufî sembollerle doludur. Bu durum da okuyucuyu zorlamakta ve eserin anlaşılmasını güçleştirmektedir.

2.4. Muhtevası

Aşk, tasavvuf düşüncesi içerisinde hakkında konuşulması ve açıklandığı en güç mevzulardan biridir. Aşk kavramı hem dilsel kullanımı hem de mahiyeti bakımından, tarih boyunca sûfiler arasında farklı yorum ve yaklaşımların ortaya çıkmasına zemin hazırlamıştır. Kur'an ve sahih hadislerde bu kelimenin geçmemesi ve beşerî münasebeti akla getirmesi gibi çeşitli sebeplerden dolayı; Râbia el-Adeviyye (ö. 185/801), Bâyezîd-i Bistâmî (ö. 234/848) Cüneyd-i Bağdâdî (ö. 297/909), Hallâc-ı Mansûr (ö. 309/922) gibi sevgi temasını işleyen ilk sûfiler, genellikle aşk, âşık ve maşuk yerine hub, muhabbet, habîb, meveddet ve bunların müştaklarını kullanmayı tercih etmişlerdir.⁴² Ancak Allah ile kul arasındaki sevgiyi anlatmak üzere, hicrî ikinci yüzyıldan itibaren aşk kelimesinin kullanıldığını gösteren rivâyetler de vardır. Hasan-ı Basrî (ö. 110/ 728) Allah'ın, “Kulum bana, ben de ona âşık olurum.” buyurduğunu belirtmiştir. *Şerh-i Şathiyat* adlı eserinde Rûzbihân, Ebü'l-Hüseyn en-Nûrî'nin (ö. 295/908) “Ben Allah'a âşığım, O

42 Süleyman Uludağ, “Aşk”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1991), 4/12.

da bana âşıktır.” dediği için kafir olduğuna hükmedilerek idam sehpasına gönderildiğini belirtir.⁴³ Bu ifadelerden, o dönemlerde âlimlerin, Allah ile kul arasındaki sevginin ifadesinde, aşk lafzının kullanılmasına karşı çıktıkları anlaşılmaktadır. Bu konu mutasavvıflar arasında da farklı görüşlerin ileri sürülmesine neden olmuştur. Zira aşk lafzı, şiddetli ve aşırı sevgi, sevgide haddi aşmak, sevginin insanı tam anlamıyla hükmü altına alması gibi manalara gelmektedir. Bu tür anlam çağrışımları nedeniyle, bazı sûfiler hem Allah hem de kul için haddi aştı denemeyeceğinden, aşk kelimesinin Allah ile kul arasındaki sevginin ifade edilmesinde uygun olmadığını savunmuşlardır.⁴⁴ Bunun yanı sıra Allah’a âşık olmanın caiz, ancak Allah’ın âşık olmasının caiz olmadığını görüşünde olan sûfiler de vardır.⁴⁵

Yukarıda kısaca değinilen aşk hakkındaki görüşlerden anlaşıldığı kadarıyla bu mevzu, aşkı esas alan tasavvuf mektebi mensuplarının eleştirilmesine ve onlara birçok soru yöneltilmesine sebep olmuştur. Bundan dolayı Rûzbihân eserine, bu alanda tartışma konusu olan sorulara cevap vererek başlar. Çalışmanın “Kitabın İsmi ve Yazılma Amacı” adlı bölümünde belirtildiği üzere, bu sorular bir mahbûbe tarafından Rûzbihân’a sorulmaktadır. Eserde ilk olarak ilâhî aşkı, cismânî aşkın ne işi olduğu, cismânî aşkın sûfilerin yolunda yanlış olup olmadığı, bunun şeriatteki kanıtlarının neler olduğu sorulur. Baklî bu sorulara ayet, hadis ve kendisinden önceki sûfilerin sözlerinden getirdiği delillerle cevap verir. Müellifin bu hususta oldukça bilgili olduğunu anlayan maşuka; aşkı Allah’a hamletmek, yani birinin Allah’a âşık olduğu iddiasında bulunması caiz midir? Aşk ismi, âşıklar nezdinde müşterek isimlerden midir? Allah’a, Allah’tan, Allah’la ve Allah’ta olan aşka cevaz verilir mi? sorularını sorar. Bu sorulara aldığı cevaplardan da hoşnut olan mahbûbe, Rûzbihân’dan kendisi için muhtasar bir kitapta, rabbânî aşktaki insânî aşkı beyan eden bir kitap yazmasını ister. Burada

43 Uludağ, “Aşk”, 4/11.

44 Abdülkerîm b. Hevâzin Kuşeyrî, *Kuşeyrî Risâlesi*, çev. Dilaver Selvi (İstanbul: Semerkand Yayınları, 2004), 592.

45 İhsan Soysaldı, “Tasavvufta Aşk ve Marifet”, *Fırat Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 3(1998), 196.

soruları soran maşuka ister misâli olsun ister gerçek, *Abherü'l-âşıkîn* bu soruların cevaplarını açıklamak üzere telif edilmiş bir eserdir.

Otuz iki bölümden oluşan kitabın, on dokuzuncu bölümüne kadar; aşkın mukaddimleri, çeşitleri, insânî aşkın mahiyeti, akli ve şer'î delilleri, güzellğin fazileti, aşk ve güzellik arasındaki bağlantı, aşkın bekâsı, rahmânî aşka giden yolda, insânî aşkın gerekliliği, aşkın terbiyesi, insânî aşkın makamları ve tamamlanması konularını ele alır. Eserde on dokuzuncu bölümden itibaren, insânî aşkın tamamlandığı ve ilâhî aşka geçişin başladığı ifade edilebilir. Bu noktadan sonraki fasıllarda, müellifin ilâhî aşkın makamlarına dair açıklamalara ağırlık verildiği görülmektedir.

Bu noktadan itibaren, eserin muhtevasına yönelik inceleme, Baklî'nin düşünce dünyasında merkezi bir yer tutan aşk, muhabbet ve hüsn kavramlarına yüklediği anlamlar üzerinden sürdürülecektir. Zira bu kavramlar hem eserin tasavvufî içeriğini hem de müellifin ilâhî aşk anlayışının temel yapı taşlarını görmek açısından önem arz etmektedir.

2.4.1. Aşk, Muhabbet ve Hüsn

Baklî'nin tasavvufî düşüncesinde, güzel yüzlülere duyulan aşk, merkezi bir konuma sahiptir. Bu anlayışın metafizik arka planını tam olarak anlayabilmek için, öncelikle müellifin aşk, muhabbet, âşık ve hüsn kavramlarına yüklediği anlamları dikkatle incelemek gerekmektedir. Bu lafızların manaları kitapta belli bir başlık altında ele alınmamakta, ancak eserin tamamı bu kavramlar temelinde işlenmektedir. Buna göre, Allah ezelen ve ebeden Zât-ı kadîm ve sıfat-ı kadîmiyle mevsuftur. Aşk ve muhabbet Hakk'ın sıfatlarındandır. Allah'ın sıfatı olduklarından, onun zatıyla kaimdirler.⁴⁶ Bu yüzden yaratılmışların değişiminden münezzehtirler, zira aslî madenleri değişmeyen aynullah'tandır.⁴⁷ Aşk ve muhabbet aslında birdir. Kainat ve

46 Baklî, *Abherü'l-Âşıkîn*, 136.

47 Baklî, *Abherü'l-Âşıkîn*, 29.

varlıklar yaratılmadan önce aşk, âşık ve maşuk Hakk'ın kendinde birdi.⁴⁸ Bu ifadelerle aşk ve muhabbetin kadîm sıfatlardan, yani ezeli olduğunu belirtten Baklî, aynı zamanda Allah'ın tecellisinin de bu iki sıfatla gerçekleştiğini söyler. Ona göre Allah Teâlâ ezeliyetinde, aşk ve muhabbeti kendine ayırmış ve kenz-i Zât'ını sıfatlar aracılığıyla açmak isteyince, âriflerin ve âşıkların ruhlarına aşkın cemâliyle tecelli etmiştir.⁴⁹ Burada sûfilerin “*Ben gizli bir hazine idim, bilinmeyi istedim ve mahluku yarattım*” hadis-i kutsisinin delaletiyle, âlemin yaratılma sebebinin muhabbet ve aşk olduğu inancına değinilmekle birlikte, ârif ve âşık kullara, özel bir tecelli olduğu da vurgulanmaktadır. Bu hususu eserinin mukaddimesinde şöyle dile getirir:

“Ezeliyetinde aşk ve muhabbeti kendine ayırarak onlarla, Zât-ı kadîminden muhiplerin ruhlarına ve âşıkların özlerine tecelli eden...”, aşk ve muhabbetle ceberûtun cemâlinden, melekût örtülerini, ebediyetine hasret çekenlerin kalpleri ve müstaklamlarının sadırları için kaldıran ve Samediyeti'nin çöllerinde âriflerin kalplerini şaşkına çeviren, aşkının halâvetiyle muhiplerin özlerini hayrete düşüren Allah'a hamdolsun.”⁵⁰

Aşk kadîm olduğu gibi âşıklık da kadîmdir. Allah, âşıkları ezelde marifeti için seçerek onları kendisine ayırmıştır. Yani aşk, Allah tarafından âşığa verilen bir lütuftur. Aşkın başlaması ise güzellik vasıtasıyla olur. Âşığı harekete geçiren aşk-ı ezeli, ruhu harekete geçiren ise cemâl-i fiilidir. Allah, âşıkları ezelde severek onları cemâliyle âşıklardan eylemiştir:

“... Nihayet ehlini, ezelde severek onları, Zât'ının cemâliyle âşıklardan eyledi. Bidayet ehlini ezelde severek onları, sıfatlarının cemâliyle muhiplerden eyledi... Şevkiyle onları kıdem-ı cemâlinin yüceliğine yönlendirdi. Onları, marifeti için seçerek kerem denizine gark etti. Âşk, muhabbeti ve şevkiyle onları kendisi için ayırdı...”⁵¹

48 Baklî, *Abherü'l-Âşıkîn*, 51.

49 Baklî, *Abherü'l-Âşıkîn*, 136.

50 Baklî, *Abherü'l-Âşıkîn*, 9.

51 Baklî, *Abherü'l-Âşıkîn*, 9.

Bu ifadelerden anlaşıldığı üzere, aşk gibi hüsn/cemâl de sıfatlar madenindendir.⁵² Ezelde birbirlerinden ayrılmamak üzere söz vermişlerdir. Çünkü güzellik, aşk ve muhabbetin dâyesidir. Aşkın devamı, güzelliğe bağlıdır. Hakk'ın sırrı, onun güzelliğinin tesirinde olduğundan dolayı Hak Teâlâ, âşıkları yarattıklarındaki güzelliği, özellikle de insandaki güzelliği göstererek kendine çeker. Çünkü ezel sarayının kubbesine ancak güzellik vasıtasıyla çıkılabilir.⁵³ İnsânî güzelliğin sırrı ise Âdem (a.s.)'in yaratılışında saklıdır. Bu nedenle eserde en fazla zikredilen ve güzellik kavramıyla doğrudan ilişkilendirilen peygamberin Hz. Âdem olduğu görülmektedir.

2.4.2. Âdem (a.s.) ve Hüsn

Rûzbihân'a göre hakikate cemâl fiillerine ulaşmadan geçilemez. Alz lah'ın cemâl-i fiili, cemâl-ı Zât ve sıfatla birlikte, Âdem (a.s.)'da belirdiği için, onun aşk ve hüsn ile çok yakından bağlantısı vardır. Bundan dolayı müellif eserinde, Âdem (a.s.)'dan oldukça fazla söz etmektedir. Eserde Âdem (a.s.)'in yaratılışındaki güzellikle ilgili şu hususlara vurgu yapılır:

Âdem (a.s.)'in yaratıldığı tohum, kâdem-i hüsn ile terbiye edilmiştir: *“Allah Teâlâ, kudret kalıbından olan fıtrat tohumunu, kâdem-i hüsnü ile terbiye ederek adem yolundan, yaratılmışlar âlemine ektiğinde, mukarreb meleklerle buyurdu: Ben yeryüzünde bir halife yaratacağım.”*^{54 55}

Âdem (a.s.) melekler topluluğu arasında, güzel yaratılması sebebiyle övülmüştür: *“... sıfatlar elbisesi ve Zât nurlarıyla süslenmiş çehresi, “Allah'ın boyasıyla boyanmış.”*⁵⁶ *... böyle bir gelini, Allah kendi kendine övdü. Melekût topluluğu arasında, “Size şekil veren ve şeklinizi de güzel yapan.”*⁵⁷ *dedi.”*⁵⁸

52 Baklî, *Abherü'l-Âşıkîn*, 42.

53 Baklî, *Abherü'l-Âşıkîn*, 28.

54 el-Bakara 2/30.

55 Baklî, *Abherü'l-Âşıkîn*, 35.

56 el-Bakara 2/138.

57 el-Mü'min 40/64.

58 Baklî, *Abherü'l-Âşıkîn*, 35.

Âdem (a.s.) en latif melekûtî cevherlerdendir: “Aşk, kutsiyet madeninden kutsiyet sıfatıdır. Olayların/hadiselerin değişiminden münezzehtir. Çünkü Hakk’ın sıfatıdır. Kainat ve varlıklar yaratılmadan önce aşk, âşık ve maşuk Hakk’ın kendinde birdi. Emir nigarhanesinden fiilî şekiller aşikâr edilmeye başladığında, Kainatın özeti olan Âdem (a.s.)’in sureti belirdi. Çünkü O, en latif melekûtî cevherlerdendir.”⁵⁹

Âdem (a.s.) sıfatlar kıblesidir: “Onu, Âdemi kendi eliyle yarattı ve güzelliğini, behâsını giydirdi ki, insanlara sıfatlar kıblesi olsun. Onun güzelliği cemâlden, ilmi ilimden, kudreti kudretten, iradeti iradetten, hayatı hayattan, sıfatları sıfatlardan gelir. Zât nurları onun canına işledi. İttihad kümbetinde, hulûl zahmeti olmadan cemâlinin burkası zahiren ve batınen, hulken ve halken vahdetin tek rengi oldu. Yaratılmışlığın yarım renginden kurtuldu.”⁶⁰

Âdem (a.s.) Mübdî’nin kemâl-i sıfatıdır: Hz. Muhammed, Bârî-i Teâlâ’nın bütün sıfatlarının Âdem (a.s.)’in can ve cisminde tecelli olduğunu görünce: “Allah Âdem’i kendi suretinde yarattı” buyurdu. “Kendi ellerimle yarattım”⁶¹ ve “Ona ruhumdan üfledim”⁶² nüktesinden Hz. Muhammed’in işareti, Mübdî’nin kemâl-i sıfatıdır.”⁶³

2.4.3. Müstahsenlerin⁶⁴ Fazileti

Hz. Muhammed’in bir hadisinde belirtildiği üzere, Allah Teâlâ üç şeyi yed-i kudretiyle, diğerlerini ise ol emriyle yaratmıştır. Bunlar Âdem (a.s.), Firdevs cenneti ve kalemdir. Aslî güzellik madeni olan Firdevs cennetinde, Hakk’ın nurundan nur, hüsnünden hüsn, cemâlinde cemâl, behâsından behâ, bekâsından bekâ vardır. O civarda sadece nasibi olanlar oturur. Âdem (a.s.), bu güzellik madeninden çıkarılmıştır. Kudret nuru ilk önce onun suretine gelmiş ve izzet güneşi onun canında doğmuştur. Yani onun cemâlinin

59 Baklî, *Abherü'l-Âşıkîn*, 51.

60 Baklî, *Abherü'l-Âşıkîn*, 37-38.

61 Sâd 38/75.

62 Sâd 38/ 72.

63 Baklî, *Abherü'l-Âşıkîn*, 38.

64 Müstahsen: Herkesçe beğenilen ve güzel bulunan; güzel, makbul. D. Mehmet Doğan, *Büyük Türkçe Sözlük* (Ankara: Yazar Yayınları, 2020), 1698.

nuru, cemâl-i kıdem madenindendir.⁶⁵ Bundan dolayı hüsn-i aslî, kıyamete kadar Âdem (a.s.)'dan onun zürriyetine dağılır. Zira bu dünyada müstahsen/güzel kabul edilen her şey, bu iki şahit ve meşhedin tesirindendir. İki şahit (Firdevs cenneti ve Hz. Âdem).⁶⁶ O nurdan her kim ya da şeye bir ışık verilmişse, o kişi ya da şey, bu cihanda, cemâl bağından âşıkların reyhanı olur.⁶⁷ Burası Rûzbihân'ın tasavvufî düşüncesinin temeli olan, genel olarak insânî aşk ve özel olarak "müstahsen rû'yeti", yani güzel yüzlülerin aşkının dayandığı önemli noktadır.

Rûzbihân'ın müstahsenlerin fazileti hakkında vurguladığı önemli hususlar vardır. Ona göre, âşıklardan önce müstahsenlerin muhabbetlerinin yüceliği ön plandadır. Çünkü Hak Teâlâ, güzellikten önce güzelleri seçmiş ve sonra onlara güzellik vermiştir. Nitekim ayeti kerimelerde; "Allah nuruna dilediğini kavuşturur."⁶⁸ "Allah bir kimseye ışık vermezse onun aydınlıktan asla nasibi yoktur."⁶⁹ belirtildiği üzere, o nur herkese verilmemiştir. Zira bu kudsiyet, sadece ervâh-i kudsi ve akl-ı celâlîye mahsustur. Bunun nedeni, müstahsenlerin aslî güzellik madenine yakın olmalarından ve müşâhedelelerinin ölçüsüne göre, muhabbetlerinin artması ve hiç kesilmemesiyle alakalı olarak Allah Teâlâ'nın onlara farklı tecelli etmesindendir. Hz. Ebû Bekir, mühtahsenler hakkında yukarıda anlatılanlara bir örnektir. Onun muhabbet ve imanı, insanların muhabbet ve imanından daha fazla olduğunda dolayı Hz. Muhammed: "Allah Teâlâ halka genel, Ebû Bekir'e özel tecelli eder." buyurmuştur.⁷⁰ O yüzden Rûzbihân "Hak âşıklarının muhabbetinin yüceliği, müstahsenlerin muhabbetinin yüceliğinden gelir." diyerek, müstahsenlere verilen güzelliği, şu ifadelerle dile getirir:

"Fıtratın başlangıcından beri Hak şahidlerinin aldıkları güzelliğin aslî madeni, Firdevs cennetidir. Güzellik libâsıyla süslenen o kişinin güzelliğinde, Firdevs-i

65 Baklî, *Abherü'l-Âşıkîn*, 41.

66 Baklî, *Abherü'l-Âşıkîn*, 38.

67 Baklî, *Abherü'l-Âşıkîn*, 41.

68 Nûr 24/35.

69 Nûr 24/40.

70 Baklî, *Abherü'l-Âşıkîn*, 130.

âlâ, Cennetü'l-Me'vâ, Şecere-i Tûbâ ve Sidretü'l-Müntehâ'nın nuru parıldar. Cüz küll'e ulaşır, her şey aslına döner.”⁷¹

“... Mukaddes canları seçildikten sonra, onlara aşk ve muhabbet ihsan eder ve “Sana kendimden sevgi verdim.”⁷² buyurur.”⁷³

Kudsî ruhlar bu güzellik madeninde, mahza sıfatlardan olan Hakk'ın muhabbet ve nuruyla örtündüklerinden dolayı, ruhlardan gelen sıfat madeni nurları, bedenlere güzellik olarak sirayet eder. Bundan dolayı güzellerin aşkı, akıl sahiplerinin can ve ruhlarına, aşk sıfatı olarak tesir eder.⁷⁴ Yani ilâhî güzellik hâssiyetleriyle süslenen müstahsenler, Hak ehlinin gönüllesrinde yer eder. Güzellerin aşkı, Allah'ın dostlarına vermiş olduğu değerli bir inci, velayetin başının ve sonunun sermayesidir. Çünkü hakikate cemâl fiillerine ulaşmadan geçilemez. Bu yüzden başlangıçta bütün âşıklar şevâhîd yolundan geçmişlerdir. Zira müstahsen rû'yetiyle canların kabulü olan güzelliğin tesiri, ümmetin âkilleri için halka duyulan muhabbeti, Hakk'a duyulan muhabbetle dengelemede, mihenk taşıdır. Böylece âşıklar, insânî yaratılışın madenlerinde, müşâhede ve güzellik sıfatıyla, marifette kemâli elde ederler.⁷⁵ Ancak gaybın nadir örneklerinden olarak, peygamberler ve resuller gibi ehl-i tevhidin havaslarından bazıları, yaratılmışların müşâhede-i, yani şevâhid olmadan, küllî müşâhedeye ulaşmışlardır.⁷⁶

Rûbihân, aşk mektebinde müstahsen rû'yetinin önemini, insanın güzelliği ile insan dışındaki diğer varlıkların güzelliği arasındaki farkı belirterek vurgulamaya devam eder. Buna göre, insanın hüsnünde zatî tecelli nurlarının hâssiyeti, diğer varlıklarda ise fiil tarâvetinden güzellik vardır. Baklî mevzuu, kendilerine şariat hamıları dediği kişilerin, âşıkları müstahsen insan rû'yeti nedeniyle eleştirdiklerine değinerek şöyle açıklar:

71 Baklî, *Abherü'l-Âşıkîn*, 38.

72 Tâhâ 20/39.

73 Baklî, *Abherü'l-Âşıkîn*, 28.

74 Baklî, *Abherü'l-Âşıkîn*, 27.

75 Baklî, *Abherü'l-Âşıkîn*, 27.

76 Baklî, *Abherü'l-Âşıkîn*, 25.

“Şeriat hamları bizi tenkit ederek: “Göklerin yaratılması en büyük ayettir. Neden ona bakmıyorsunuz?” derler. Evet. Doğrudur... Ancak Âdem (a.s.)’in yüzü, Zât’ın tecelli güneşinin ve sıfatlarının ortaya çıktığı yerdir. Zira aşk, Âdem (a.s.)’in güzelliğinden, iman nuru, varlığın bedenindendir.” ... “Kevnin/varlığın rü’yeti za-hitlerin, Âdem (a.s.)’in yüzü âşıkların kıblesidir.”⁷⁷

Varlıklar, yani ayetler Zât-ı Kuds’un kudretinde fânidir. Aşk ile güzellik, sıfatlar madeninden olduklarından dolayı aşk, güzellikle aynallahda ayn-ı bekâdır. Yani ayetler fâni, aşk ise bâkidir. Rûzbihân bu mevzuyu Hz. İbrahim örneğiyle açıklamaya devam eder. Hz. İbrahim melekûtun rü’yetinden sonra, göklerin seyyarelerinden uzaklaşmıştır. Çünkü ayetler iman mahallidir, onlarda cemâl eseri yoktur. Hz. İbrahim, gönül aynasını varlık ayetlerinden temizledikten sonra Hakk’ı görmüştür:

“(Hz. İbrahim) şuhûd-i kıdem-i cemâlin, ayetlerde olmadığını anladığında aşka daldı ve “Ben rabbime gidiyorum. O bana doğru yolu gösterir.”⁷⁸ dedi. Gayrdan soyutlanınca, kendini, kendi canının cemâlinde tekrar buldu. Varlık ayetlerinden gönül aynasını temizledi. Hakk’ı sır gözüyle o aynada gördüğünden dolayı dedi: “Allah’a arınmış bir kalple gelen başka...”⁷⁹

Rûzbihân eserinde, ayrıca müstakbehler (güzel kabul edilmeyenler) ile müstahsenler arasındaki farka da kısaca değinir. Hak, müstahseni lütuf aynasıyla, müstakbehi kahır aynasıyla yaratmıştır. Kahır nükret (belirsizlik) mahallidir. Yani marifetin zıddıdır. Lütuf ise marifet mahallidir. Muvahhidler bilir ki, her ne kadar ayn-ı kıdemde çirkin olsa da müstakbeh izâfî işlerdendir. Nükret marifetin vasıtasıdır. Ancak onun kahır sureti daha çirkin nakşedilmiştir. Bundan dolayı üns gönüllülerinin nazikleri, onu görmekten kaçarlar.⁸⁰

77 Baklî, *Abherü'l-Âşıkîn*, 42.

78 Saffât 37/99.

79 Baklî, *Abherü'l-Âşıkîn*, 42. Şuarâ 26/89.

80 Baklî, *Abherü'l-Âşıkîn*, 43.

2.4.4. Aşkın Bekâsı ve Hüsn

Rûzbihân'ın eserinde defalarca vurguladığı üzere, aşkın artması ya da azalması güzelliğe bağlıdır. Âşığın nazarı, maşukun sıfatlarında, hüsn-i aslîyi gördükçe aşkı fazlalaşır. Çünkü aşkın kandilinin yağı, hüsn-i kidemdir. Onun için aşk, hüsn ile müttehiddir. Aşkın devamı, hüsnün devamına bağlıdır. Zaman geçtikçe maşukun yüzündeki nur, gençlikteki gibi kalmaz. Çünkü günahların zulmeti, onun sıfat ve suretine sirayet eder.⁸¹ Ancak bu durum, tabiat zulmetine gömülüp kararmayan, kudsî ruhlar için geçerli değildir. Rûzbihân, velayet ehlinin sahip olduğu ecir olan hüsn-i ezelîyi şöyle anlatır:

“Akıllılar bilir ki gece olduğunda güneş görünmez. Ehl-i velayet için buyurdu: “İnsanı en güzel surete yarattık ve sonra onu aşağıların en aşağısına indirdik, ancak iman edip sâlih amel işleyenler müstesna.”⁸² Velayet ehlinin eciri, hüsn-i ezelîdir. Tâatle artar. Şöyle işaret ettiği gibi; “Onlar için devamlı bir ecir ve mükâfat vardır.”⁸³ Onların hüsnü azalmaz.”⁸⁴

Bu ayetlerde, güzelliği azalanlar ile güzelliği bâki kalanların hali anlatılmaktadır. Tabiat aynası, günah kirlerinden temizlendikçe saflaşır ve cemâl-i hüsn-i ezel o aynada görünür. O zaman ehl-i velayetin suret mânâları, Hak nuruyla daha da saflaşır. Zira onlar şem-i kadîmin pervaneleridir. Nuru, hüsn madeninden, cemâli, Hakk'ın cemâlinden alırlar.⁸⁵

2.4.5. Aşkın Çeşitleri

Rûzbihân, çeşitlerine geçmeden önce, aşkın mukaddimleri olduğuna dan bahseder. Aşkın başlangıcı istemek, teslim olmaktır. Sonra hizmet, muvafakat ve rıza gelir. Onun hakikati muhabbettir. Muhabbet sevgilinin ihsanı ve maşukun rü'yeti olmak üzere iki taraftan gelir. Bunlardan birincisi

81 Bakli, *Abherü'l-Âşıkîn*, 171.

82 et-Tin 95/5.

83 et-Tin 95/5.

84 Bakli, *Abherü'l-Âşıkîn*, 53.

85 Bakli, *Abherü'l-Âşıkîn*, 53-54.

umûmî diğeri husûsîdir. Kemâle ulaştığında şevk olur. Ancak hakikate gark olduğunda aşk olarak isimlendirilir.⁸⁶

Aşkın genel olarak kaynaklarda, mecâzî ve hakikî olmak üzere iki bölüme ayrıldığı görülmektedir. Ancak Rûzbihân fiili olarak beş çeşit aşk olduğunu beyan eder:

Behîmî⁸⁷ aşk: Aşkın behîmî olan türü sarhoş, fesat, çalgıcı, fâsık, isyankâr ve bunlar gibi huy ve âdetleri olan kötü, rezil insanların aşkıdır. Bunlar sadece arzu ve hevânın tesiriyle değil, nefs-i emmârenin meylettiklerine uymakla da olur. Bu tür aşk, âkiller ve şeriat nezdinde, ilâhî hüküm ve emirlere uymadığı için yerilmiştir.

Tabîî aşk: Genel olarak halkın aşkıdır. Dört unsurun letafetindendir. Onu sağında nefs-i nâtika, solunda nefs-i emmâre, üstünde nefs-i küll, altında aldatıcı nefis hareketlendirir. Eğer ona akliyât ve ruhânîyât hükmea derse, o zaman övülür. Eğer bu olamazsa, yani ona nefsi meyiller ve cismânî tabiat hükmederse, âşıklar mahfilinde yerilir. Akıl ve ilim hükmetmediği için bu iki taifenin de (yani Behîmî ve tabîî aşkın yerilmiş olan türü) dönüş yeri cehennemnin yedinci katı olan, hâviyeden başka bir yer değildir. Burada yandıkları ateş hayvanî şehvet ateşi, orada yandıkları ateş, cismânî ateştir.

Ruhânî aşk: Bu, suret ve manalarının özleri saflığa ulaşmış, akıl âleâ minden temizlenmiş, havasların aşkıdır. Onların suretleri gönülle hemrenk olmuştur. Güzel şeylere baktıkça, onun aşkında daha derinlere ulaşırlar. Onlarda mücâhede ateşiyle, insânî tabiatın habisliği yok edilmiş ve şehvet ateşi söndürülmüş olduğundan, bu aşk marifet ehlinin aşkıdır. Nitekim aşkın bu türü melekût âlemine çıkan merdivenin basamağı olduğundan, aşk ehlinin mezhebi nezdinde hoş görülür.⁸⁸

86 Baklî, *Abherü'l-Âşıkîn*, 23.

87 Behîmî: Hayvanca, hayvan gibi, hayvânî. Doğan, *Büyük Türkçe Sözlük*, 194.

88 Baklî, *Abherü'l-Âşıkîn*, 24.

Aklî aşk: Melekûtun mükâşefe âleminde olan, marifet ehlinin makamıdır. Aklî aşk, akl-ı küll'ün melekût âleminde, nefs-i natika civarında seyretmesiyle, levâih-i müşahede-i cebrûtta ortaya çıkar ve ilahî aşkın başlangıcı olur.

İlâhî aşk: Bu makamların sonudur, en yüksek zirvedir. Sadece müşâhede, tevhid ve hakikat ehlinin makamıdır. Başlangıcı inbisat, sonu celâlî ve cemâlî müşahededir.⁸⁹

Burada belirtilmesi gereken önemli bir husus şudur ki, aşk her ne kadar ister tabiatı ister ruhâniyatta ortaya çıkmış olsun, her halükârda kendi makamında övülmüştür. Çünkü tabîî aşk, ruhânî aşkın, ruhânî aşk, rabbânî aşkın yoludur.

2.4.6. İnsânî Aşk Cevherinin Keyfiyeti ve Mahiyeti

Aşkın aslı dört cevherdir. İnsânî aşkın, rabbânî aşka geçebilmesi için tamamlanması gereken dört esas vardır. Bunlardan ilki, beşerî tabiatın bulanıklığından temizlenerek aslî madene dönmektir. Canın tabiatı, insanî tabiatı, canın güzelliği; toprak, hava, su ve ateş olan suret güzelliğinden kurtulunca, mukaddes ruh rengine bürünür. Ruhânî insan cevheri, bu âlemde eğitimi neticesinde, aslî sıfat madenine döner. O cevherde, rikkat ve letafet öyle bir hale ulaşır ki “Kendi nefsiyle kendinde parlıyor.” olan aşkın dört esasından biri ortaya çıkar.⁹⁰

Âşık, bu sığata dönüşünce, ruhanîlerin cemâlini kabul etme istidadı elde eder. Ayna temizlediğinden dolayı, görüntüleri aksetme istidadı bulur. Bunun neticesinde sır gözünde, aslî güzellik olan, nur-ı ruhanîyât-ı melekût birleşir. Zira insanî can perdesi olan, beşerî tabiatın kesafeti, insanî candan kalkmıştır. Can nuru, nur madeniyle, yani ruhaniyatla birleşince aşk cevherinden iki esas hâsıl olmuş olur.⁹¹

89 Baklî, *Abherü'l-Âşıkîn*, 25.

90 Baklî, *Abherü'l-Âşıkîn*, 45.

91 Baklî, *Abherü'l-Âşıkîn*, 45.

Cemâl-i kidemin nuru, maşukun güzelliğinde belirinçe, aslı güzellik, âşığın gözünün nuru ile denk olur. Bu iki nur, yani maşukun güzelliğinde cemâl-i kidemin nuru ve âşığın gözünün nuru, surette iki cüzdür, ancak mânâda küll-i mahzdır. Cüzviyet kabul eder. Bu şu anlama gelir; bir nurdan iki isim ve iki sıfat belirir. Birisine âşık diğere maşuk denir. Ülfet-i tabîî, güzel suretle birleşir. Âşığın gönlünün tabiatı, maşukun gönlünün tabiatının aynı olur. Akıl uyumlu olur. Ruh gözünün nuru, göz nuruyla birleşir. Maşukun sıfatları, âşığın hayaline karışınca, zâhiri ve bâtinî küllî birleşme ortaya çıkar. Bundan sonra âşığın sıfatları, maşukun sıfatlarıyla hemrenk olduğunda, aşkın dört esasından üçü gerçekleşir.⁹²

Maşukun sıfatları, aşığa nüfuz edince, sultân-ı aşk; canı, gönlü, akli, başı, sureti ve sıfatı kaplar. Böylece dört cevherden olan aşkın aslı, âşık ve maşukun sıfatlarında birleşir.⁹³ İnsanî suret ve sıfatlar, zaafıtan dolayı sultân-ı aşka mağlup olurlar. Aşk ateşiyle yanmanın tesirinden, gönülde keder belirir. Nefiste aşk hevâsı peyda olur. İnsanî aşkıta, aklın iltibas hevesi, insan yüzüyle başlar. Ruhun sevgili hevesi ise, maşukun sıfatları olan can ve cemâl-i canda belirir. Bunlar kîdem-i aşkın cezbeleridir.⁹⁴

Bu karışımlar ortaya çıktığında maşuku isteyenler, akıl âleminde can âlemine sefer ederler. Beş duyu pencerelerinden, sevgiliyi talep ederler. Bu vasıf kemâl-i aşkın ortaya çıkması için, aşk cevherinin aslından gelir ve makamdan makama terakki eder. Rûzbihân buradan sonraki kısımda, aşkın birçok makamı olduğundan bahseder. Âşık henüz aşkın bidayetindedir, ancak bu makamları geçerse, hakiki aşkın kapısına gelebilir. Bunları kısaca şu şekilde özetleyebiliriz:

Aşkın dört esasının toplanmasından sonra aşkın bidayeti, kemâl-i ülfettir. Gönlün gönülle yakınlaşması, muhabbetin kalbe ulaşması, canın canla sükûnunun, nefisle birleşmesidir. Bu arttığında, can canla ünsiyet

92 Baklî, *Abherü'l-Âşıkîn*, 45.

93 Baklî, *Abherü'l-Âşıkîn*, 46.

94 Baklî, *Abherü'l-Âşıkîn*, 46.

kurar. Üns, rü'yet ve sohbetir.⁹⁵ Ondan sonra vüdd⁹⁶ gelir. Bu vaslın tesiri ve kurbun neticesidir. Onun hakikatinde, aşkın nuru arttıkça ona muhabbet denir. O zaman aşk, akli yener ve aşığın gönlüne yerleşir. Muhabbet-i hakîkî, muhabbet-i mecazîden peyda olur. Aşkın hakikatinin can damarlarında erimesiyle birlik sıfatları belirir.⁹⁷

Gönlün kederi arttığında, canın parlaması, akıl damından fiil âlemine bir ışık atınca, sevinç/mutluluk belirir. Bu vele'nin⁹⁸ şiddetindendir. Garâm-ı küllî⁹⁹ ordadır. Gönlün iftitân'ı¹⁰⁰ maşuka olan sevginin tesiriyle gönülde belirir. Böylece aşk kalbe yaklaşıp, fuâd'ın perdesini yakar. İyice yanınca istihtâr¹⁰¹ ortaya çıkar ki, bu mahbubun sevgisinin galebesinden olur. Âşığ, maşukun esrarından saçma sapan sözler söyleyen, aşk delisine çevirir. Sonra veleh¹⁰² ortaya çıkar, bu aklın zühûlü¹⁰³ olur ki, canın hüznünün şiddetindendir. Daha sonra hey mân¹⁰⁴, heyecan, susuzluk, şevk, kalak¹⁰⁵ ve sabâbet¹⁰⁶ gelir.¹⁰⁷

Bu makamlar insanda ortaya çıktığında, âşığın canına aşk, zâhiren ve bâtinen sirayet eder. Âşık artık aşk lezzeti olmadan nefes alamaz hale gelince bu aşkta; huzur ve gayb, sekr ve sahv olur. İşte o zaman bu hal, aşk olarak isimlendirilir. İnsanı aşkın nihayeti bu büyük kapıdır. Âşık burada

95 Bakli, *Abherü'l-Âşıkîn*, 46-47.

96 Vüdd (ود): Sevgi. Muhabbet mertebelerindendir. Kalbin heyecanı, sevgiye bitişmesi. Cebecioğlu, *Tasavvuf Terimleri ve Deyimleri Sözlüğü*, 529.

97 Bakli, *Abherü'l-Âşıkîn*, 47.

98 Vele ' (ولع): Arzu, istek, eğilim, bir şeye tutkun, düşkün, meraklı olmak anlamlarına gelir. Kadir Güneş, *Arapça-Türkçe Sözlük* (İstanbul: Mektep Yayınları, 2015), 1329.

99 Garâm (غرام): Aşırı sevgi, (bir şeye karşı) aşırı düşkünlük. Mertol Tulum, *Osmanlı Türkçesi Büyük El Sözlüğü* (İstanbul: Kapı Yayınları, 2013), 407.

100 İftitân (افتتان): Âşık olmak, deli divane olmak, fitneye düşürmek. Güneş, *Arapça-Türkçe Sözlük*, 875.

101 İstihtâr (استهتار): Bunamak, sayıklamak, saçmalamak. Güneş, *Arapça-Türkçe Sözlük*, 1231.

102 Veleh (وله): Şaşkınlık, şaşırma. Tulum, *Osmanlı Türkçesi Büyük El Sözlüğü*, 683.

103 Zühûl (ذحول): Dalgınlık sonucu unutmama, atlama. Doğan, *Büyük Türkçe Sözlük*, 2549.

104 Hey mân (هيمان): Aşkla hayran olmak ve yüzünü yere koymak. Karahisarî, *Ahterî-yi Kebir*, 1126.

105 Kalak (قلق): Tasavvuf istilahında sevenin şevkle sevilene doğru harekete geçirilmesi anlamına gelir. Cebecioğlu, *Tasavvuf Terimleri ve Deyimleri Sözlüğü*, 264.

106 Sabâbet (صبابة): Aşk ve şevkin şiddeti. Karahisarî, *Ahterî-yi Kebir*, 533.

107 Bakli, *Abherü'l-Âşıkîn*, 47-48.

sanatların rü'yetinde, Sâni'nin âşığıdır. Ancak Sâni'nin aşkını, yaratılmışların aşkından ayırt edemez. Çünkü henüz aşkın başlangıcındadır. Sâni-i kadîm, insanî aşk hicabını, rabbânî aşkın önünden kaldırıncaya onun aşkı, aşkü'l-has olur.¹⁰⁸

2.4.7. Aşkın Terbiyesi

Eserde seyr ü sülûklarının başlangıcı insanî aşk olanlarla, insanî aşk olmayanlar olmak üzere iki gruptan bahsedilir. Bu ikinci grup için şuhûd-i sırf-ı kidem denilen bir menzil olduğu ve bunun sadece havas, enbiya, resûl ve esfiyâ-yı marifetin makamı olduğu belirtilir. Bu grup eserde vurgulanan; “sadece yaratılmışlar aşkının terbiyesiyle aşkı rahmaniye ulaşılabilceği” düşüncesinin dışındadır.¹⁰⁹ Başlangıçta bütün âşıklar, şevâhid yolundan geçbmişlerdir. Ancak bu ikinci grup, müşâhede-i küll'e yaratılmışların müşâhede-i olmadan ulaşmıştır. Onların bu durumu gaybın nadir örneklerinden sayılır.

Hak yolunda yürüme başlangıçları insânî aşk olan sâliklerin, ezel aşkının yolunun şeriatını öğrenmeleri ve müteeddip olmaları için onların ilk terbiyesi, insânî aşktır.¹¹⁰ Âşığın bu merhalede nefsin şehvî arzularından temizlenmesi gerekir. Zira eğer mürid, insanî aşkta nefsin hastalıklarından temizlenirse, aşk-ı ilâhîde sağlam ilerler. Ancak bu olmazsa, yani can elbîl sesinde şehvî lezzetten bir şey kalırsa, ilahî aşk âleminde, hakikat merkebinden inerek yayan kalır.¹¹¹

Hakk'ın, müridi insânî aşkta terbiye etmesinin diğer bir sebebi ise, yaratılmışların kidem-i sırf'a tâkati olamayacağından dolayı insânî aşkta, rabbânî aşk ahkâmının ortaya çıkmasını sağlamaktır. Onlarda ihtirâk¹¹², havf, recâ, ibret, neşât, veleh gibi âşıkların bütün vasıfları belirmelidir ki,

108 Baklî, *Abherü'l-Âşıkîn*, 48.

109 Baklî, *Abherü'l-Âşıkîn*, 74.

110 Baklî, *Abherü'l-Âşıkîn*, 75.

111 Baklî, *Abherü'l-Âşıkîn*, 48.

112 İhtirâk (احتراق): Tutuşup yanma. Tulum, *Osmanlı Türkçesi Büyük El Sözlüğü*, 26.

bu perdeleri geçerek yüce makama ulaştıklarında, mütemekkin ve muhak-
kik olsunlar.¹¹³

2.4.8. İlahî Aşkın Başlangıcı ve Makamları

Âşık, insânî aşk ile terbiye edilip aşkın sırrında râsih olduğunda, gönül aşk ateşiyle nefsânî ve şeytânî tehlikelerden temizlenir. Nefs-i emmâre, nefs-i mutmainne olduğunda, akla aşk menzilleri öğretilir. Ruhta aşk makamı ortaya çıkar. Hissî ve hayvânî nefis, mânâ rengine bürünür. Ruhta insânî aşk menzillerinde seyir tamamlanınca, aşk yolunun ilmi ve adapları onda hâsıl olur.

Bu durumdaki âşık, şevâhidde şahidin eserlerini görmüştür, ancak onun manasına ulaşamamıştır. Sıfatların saflığını fiil aynasında görmüştür, ancak kıdem maşrıkının yolunu bilmemektedir. Çünkü âşık henüz aşkın hüznler kulübesinde, kendi hakikatinin Yusuf'u ile imtihandadır. Bu imtihandan çıktıktan sonra, âşık artık insanî aşkın halâvetini aramaz, çünkü o, Hak cemâlinin eserlerinin zevkini tatmıştır ve onların letâîfiyle vasıtalarından kurtulmuştur. Böylece âşık, bu makamda temizlendikten sonra levâihî¹¹⁴ bekler. Daha sonra cezbe ipiyle bağlanan Hak âşığı, ubudiyetle Hakk'ı talep eder ve şeriat adabına yönelir.¹¹⁵

Rûzbihân aşk-ı ilâhîde, başından sonuna kadar on iki makam olduğunu belirtir. Bunlar: Ubûdiyet, velayet, murâkabe, havf, recâ, vecd, yakîn, kurbet, mükâşefe, müşâhede, muhabbet ve şevk'dir. En yüksek mertebe ruhun maksadı olan, aşk-ı küllîdir. Orada marifet sırları ve tevhid nurları ortaya çıkar. Ondandır makam son bulur.¹¹⁶

İlâhî aşkın başlangıcı olan ubûdiyetin amacı, âşığın ahlakını tehzip etmektir. Âşık insânî aşk imtihanının neticesinde, rabbânî aşka gelince,

113 Bakli, *Abherü'l-Âşıkîn*, 75.

114 Levâih: Süfilere ilk zuhur eden pırıltılardır. Kuşeyrî, *Kuşeyrî Risâlesi*, 216.

115 Bakli, *Abherü'l-Âşıkîn*, 99.

116 Bakli, *Abherü'l-Âşıkîn*, 100.

âlem-i ezele muâmelât merdiveninin basamaklarıyla yoluna devam eder. Bu makamda kendi yaratılışını ve ahlakını tâat süsüyle süsler. Gönle zikri telkin eder. Nefsini riyâzât ve mücâhede ile şehvetlerden temizler. Sıfatları tezkiyeyle meşgul olur. Az yemek, az içmek, az uyumak, az konuşmak onun sîreti olur. Âşık ubudiyet deminde yandıktan sonra, rububiyet âleminde, üns serinliği gönlünde belirir ve bir süreliğine gönül derdi hafifler.¹¹⁷

Sonra velayet makamı gelir. Velayet makamının amacı ise, makamlar elde etmektir. Zira makamlar menziline yol alınmazsa, kerametler cevheri elde edilemez. Makamların mertebelerinin başlangıcı tövbedir. Tövbe, himmetle varlıktan geçmek, maşukun dışındaki şeylerden münkatı olmaktır. Sonra verâ gelir. Şüpheli şeylerle imtihan başlar. Âşığın verâda öyle bir görüşü olur ki, sadece “Ona hiç beklemediği yerden rızık verir”¹¹⁸ lokmasını yer.¹¹⁹ Kulağı, “Şâhid olarak kulak veren”¹²⁰ natıyla vesveseden uzak olarak âlem-i gayb tarafından dinlediğini âşığa anlatır.¹²¹ Daha sonra fakr ve tevekkül makamlarından geçen âşık, tevekkül gemisiyle aşk sahillerine ulaşır. Aşkta rıza makamına geldiğinde, maşukun cemâline erişir. Rıza kapısından velayet şehrine girer ve yüzbinlerce ayet ve kerametler görür.¹²²

Buradan murâkabe makamına geçilir. Gözetlemek, korumak, kontrol etmek anlamına gelen murâkabe, tasavvufta Allah'ı kalp ile düşünmek manasındadır.¹²³ Âşık murâkabe makamında, murakâbe tuzağı ile tecelli kuşlarını gönül sahrasına çeker. Akl-ı küll, can pencerelerinden âlem-i gayba baktıkça ve cemâl imalathanesinde, esrar nurlarının nakışlarını gördükçe, sır taravetleri aşkı artırır. Böylece âşığın gönlünden fiilî âlemin şekilleri temizlenmeye başlar.¹²⁴

117 Baklî, *Abherü'l-Âşıkîn*, 101.

118 Talâk 65/3.

119 Baklî, *Abherü'l-Âşıkîn*, 103.

120 Kâf 50/37.

121 Baklî, *Abherü'l-Âşıkîn*, 104.

122 Baklî, *Abherü'l-Âşıkîn*, 104.

123 Cebecioğlu, *Tasavvuf Terimleri ve Deyimleri Sözlüğü*, 343.

124 Baklî, *Abherü'l-Âşıkîn*, 105.

Rûzbihân korku manasında olan havf'ı, Hak Teâlâ'dan ceberûtî bir kırbaç olarak tanımlar. Nefs-i emmâreyi edep kırbacıyla kırbaçlar ki ceberût makamında, enbiyânin edebîyle edeplensin. Yine havf, ruhanî gönüldeki yaratılış perdelerini yakan Hakk'tan bir ateştir ki, âşığın hürmet ve vakarı oradan ortaya çıkar.¹²⁵

Bakli, havftan ziyade recâya daha fazla ehemmiyet vermektedir. Başlangıçta kul, ubûdiyet makamında olduğundan, burada havf recâdan daha fazla olmalıdır ki, salikin bî-edep olmasına mâni olsun.¹²⁶ Ancak aşk mektebinde, aşk cemâl madeni rû'yetiyle artar. Havf makamında ise ruh, cemâl rû'yetinden munkati olur. Bundan dolayı havf, aşk usûlünde mahrumiyettir.¹²⁷ Âşığın havf bendleri çözülp, ubûdiyet hapishanesinden çıkınca, onun can kuşu, imtihan gurbetinden hürriyet sahrasına uçar. Gayb letaifleri ona, havf ızdırabı olmadan görünür.¹²⁸ Bu makamda âşıktaki, aşk hırsı daha fazla olur. Âşıklar recâ bineğiyle, havf merkebinden daha çabuk menzile ulaşır. Hâif her ne kadar doğru gelse de geç gelir. Zira havf ubûdiyet, recâ rubûbiyet makamıdır.¹²⁹

Bulma, hâsıl olma, buluş gibi manalara gelen vecd, tasavvufta kuvlun herhangi bir çabası olmadan, kalbine tesadüf eden ilham, his ve feyz anlamındadır.¹³⁰ Mürid insanî aşk macerasında, mahz-ı aşk-ı rabbanîden olan vecd şarabını, ilk önce insanî aşk kadehinden içmiş, ancak o madenin hakikatini tanımamıştır. Vecdin başlangıcı, sûfilere ilk zuhur eden parlak tecelliler anlamına gelen levâih, nihayeti ise, ilâhî isimlerin tecellilerinden âriflerin kalbine doğan ve içlerini aydınlatan tevhit nurları manasında olan

125 Bakli, *Abherü'l-Âşıkîn*, 107.

126 Temeddün İlham, "Berresî Âsâr-ı Tecellî-yi Sıfât-ı Cemâlî ve Celâlî-yi Hüdâ der-Sâlık ez-Didğâh-i Rûzbihân-i Bakli", *Gevher Güya*1(1398), 90.

127 Bakli, *Abherü'l-Âşıkîn*, 107.

128 Bakli, *Abherü'l-Âşıkîn*, 109.

129 Bakli, *Abherü'l-Âşıkîn*, 110.

130 Süleyman Uludağ, *Tasavvuf Terimleri Sözlüğü* (İstanbul: Kabalcı Yayınları, 2012), 376.

tevâlî'dir¹³¹ Gönülün her bir gaybî rû'yetle bir vecdi olur ve vecd ne kadar çok olursa aşkta o kadar çok olur. Vecdin amacı, maşukun kurbunu elde etmektir.¹³²

Yakîn, kesin ve açık bilgi anlamına gelir.¹³³ Hâl-î umum ve hâl-i husus olmak üzere iki hali iktiza eder. Genel olarak halkın yakîni, gönülde imanın sağlamlaşmasıdır. Havassın yakîni ise, Hakk'ın Zât'ından, âşığın canına mütecelli olan, nur-i kibriyâ'nın pertevidir. Gönül gözünün Zât rû'yeti olmadan sıfatları görmesine, yani gönülün müşâhedesine yakîn denir.¹³⁴ Marifetin başlangıcına ulaşıncı, o makama âşıkların yakîni denir. Yakînin başlangıcı, âşıkların beşeriyet günahlarını yok eder. Nihayetinde ise, onların zâhir ve bâtınları tamamen ruh olur.¹³⁵ Bu hususta Hz. Muhammed, "Allah kardeşim Îsâ'ya rahmet etsin. Yakîni biraz daha artmış olsaydı, gökyüzünde yürüyecekti" buyurmuştur.¹³⁶

Kurbet, velinin sıfatları konusunda, Hakk'ın yerleşmesi ve bu suretle yakınlık makamına ermesidir.¹³⁷ Baklî, bu makamı hikâye gibi anlatır. Ruhların mukaddes kuşları, yaratılmışlar şuhûdundan uçup, yakîn semasından geçince, onların yuvası sadece kurbet bahçeleri olur. Kurbet, ezel halvethanesidir. Cemâl-i kidemin letâif hazinesi ondadır. Ehl-i kurb, kibriyâ çadırında "Onun karışımı tesnimdendir."¹³⁸ şarabını tatmış, esrar develeriyle nurların yükünü çekmişlerdir. Müşâhede ateşi, mükâşefe nurundan, onların can kanatlarına ulaşmış ve o ateşin kahrından, akıl kanatları yanarak gayb-ı gaybda kanatsız kalmışlardır. O kanat kalmayınca, onların menzillerinde sırf aşktan başka bir kanat ortaya çıkar. Kelebek gibi kurbet şamdanındaki cemâl mumunun etrafında dönerler.¹³⁹ Kurbet makamını bu şekilde, sanki

131 Baklî, *Abherü'l-Âşıkîn*, 113. Levâih, tevâlî' ve levâmi' mânâları birbirine yakın kelimelerdir. Bunlardan süfilere ilk zuhur eden pırıltılara levâih, sonrakine levâmi', daha sonrakine tevâlî' denir. Kuşeyrî, *Kuşeyrî Risâlesi*, 216.

132 Baklî, *Abherü'l-Âşıkîn*, 114.

133 Cebecioğlu, *Tasavvuf Terimleri ve Deyimleri Sözlüğü*, 532.

134 Baklî, *Abherü'l-Âşıkîn*, 117.

135 Baklî, *Abherü'l-Âşıkîn*, 118.

136 Baklî, *Abherü'l-Âşıkîn*, 119.

137 Cebecioğlu, *Tasavvuf Terimleri ve Deyimleri Sözlüğü*, 295.

138 Mutaaffî'nin 83/27.

139 Baklî, *Abherü'l-Âşıkîn*, 121.

kasıtlı olarak oldukça masalımsı bir şekilde anlatan Rûzbihân, makamın sonunda şu bilgileri verir: “Cana kurbda yüz bin makam vardır. Bu makamlardan her biri, onların âleminin usûlüdür. Marifet vassafları eğer onu açıklasa, ehl-i melekûtun kulağı duyamaz ve onların kurbda gördüklerini hiçbir göz göremez.”¹⁴⁰

Keşf, bir şeyi örten perdenin kalkması anlamındadır.¹⁴¹ Kalp gözünün açılmasına keşf denir. Mükâşefe ise, doğrudan ve aracısız Allah’tan alınan bilgi ve ilhamdır. Bu bilgi, ilahî âlemi işitmek ya da gayb âlemini görmek suretiyle elde edilir.¹⁴² Kurbdan sonra âşığın can gözü, keşf içinde keşftedir. Aklın keşfi ayetler, gönlün keşfi sıfatlar, ruhun keşfi ise Zât’tır. Bu menzilde aşkın gıdası ihsanlardır. Keşf, aşkı coşturur. Muhabbet ve şevkin aracıdır ve nihayetsizdir. Onun bir nişanı olmadığından, insan lisanının bu konuda bir beyanı da yoktur.¹⁴³

Rûzbihân, âşığın müşâhede makamında, iki makam ve iki kısmın olduğunu söyler. Bir menzil sekr ve bir menzil sahv makamıdır. Aşkta, bu sekr ve sahv makamları hâsıl olduğunda, müşâhede makam-ı iltibas kısmı, sahv kısmıdır. Aşkta müşâhede-i sırf kısmı, mahv kısmıdır. Yani bu sekr içinde sekrdir.¹⁴⁴ Burada anlatılmak istenen iki makam, sekr ve sahv’dır. İki kısım ise, makam-ı iltibas kısmı ve müşâhede-i sırf kısmıdır. Aşkta sahv, Halîl’in, yani Hz. İbrahim’in makamıdır. Ondan dolayı iltibasta istedi ve dedi: “Rabbim ölüleri nasıl diriltiyorsun bana göster.”¹⁴⁵ Sekr, Kelîm’in, yani Hz. Mûsâ’nın makamıdır. Zira o, sırf-ı mutlak istedi ve dedi: “Rabbim bana görün, sana bakayım.”¹⁴⁶ Bu her iki makam Habîb’in, yani Hz. Muhammed’in makamıdır. Sahv makamında dedi: “Allah’ım bana eşyanın hakikatini göster.” Sekr makamında: “Rabbimi en güzel surette gördüm.” dedi.¹⁴⁷

140 Baklî, *Abherü'l-Âşıkîn*, 122.

141 Cebecioğlu, *Tasavvuf Terimleri ve Deyimleri Sözlüğü*, 282.

142 Uludağ, *Tasavvuf Terimleri Sözlüğü*, 213.

143 Baklî, *Abherü'l-Âşıkîn*, 123.

144 Baklî, *Abherü'l-Âşıkîn*, 125.

145 Baklî, *Abherü'l-Âşıkîn*, 125. el-Bakara 2/260.

146 el-A'râf 7/143.

147 Baklî, *Abherü'l-Âşıkîn*, 126.

Rûzbihân, genel ve özel olmak üzere, muhabbeti iki tür olarak ele alır. Bizim konumuzla alakalı olan muhabbet-i hâs'dır. Bu, müşâhededen sonra hasların muhabbetidir. Müşâhede ve muhabbet birbiriyle bağlantılıdır. Ehl-i müşâhedenin, muhabbet elde ettiği üç müşâhede vardır. Bunların ilki ruhlar âleminde elde edilen muhabbettir. Hak Teâlâ'nın "Ben sizin rabbiniz değil miyim"¹⁴⁸ kelimasının lezzeti onlara ulaştığında, irfanın kemâle ermesi için ondan cemâl istemişlerdir. Bunun üzerine Hak Teâlâ, ceberût perdesini kaldırıncı, cemâl-ı celâl-i zat onlara görünmüş böylece ruhlar, enbiyâ ve evliyâ hem hitabı duymalarından hem de cemâl-ı celâl'in tesirinden mest olmuşlardır. Orada Şâhid-i kidemle, yaratılmışlar adeti olmadan dost olmuşlar ve bu dostluktan dolayı ilâhî terbiye meratibiyle, muhabbetleri artmıştır.¹⁴⁹ İkinci muhabbet, ikinci rû'yetle elde edilir. İnsanlık hicabındaki imtihandan sonra ruhunun cevherini, beşeriyet avârızıyla örtmeyen ve ruhun cevherine kahriyat tesir etmeyen o ilk şâhit, muhabbeti tekrar bulur ve bu muhabbet, ilk muhabbetle birleşir.¹⁵⁰ Üçüncü müşâhede ise, müşâdede-i âzamdır ve bekâ sarayındadır. Ruh ve beden mütecânis, yani birbiriyle uyumlu hale gelmesi, muhabbetin sonudur. Müşâhedenin ölçüsüne göre muhabbet artar ve âriften hiç kesilmez.¹⁵¹

İştîyak ve özlem manasına gelen şevk, kalbin sevgilisine kavuşmak üzere çekilmesine denir.¹⁵² Rûzbihân'a göre ise, şevk müşâhede-i levâihten bir ateştir. Onun şuleleri gönle ulaşınca, gönüldeki yaratılmışlık perdelerini yakar ve müşâhede-i cemâl ve celâl-i rahmaniye ulaştırır. Aşk, şevkle artar ve onunla tevhid deryasına ulaşır.¹⁵³

Rûzbihân eserinin "Aşkın Kemâli Hakkında" olan son bölümünde, aşkın kemâliyle birlikte, âşıkların faziletinden de söz etmektedir. Allah Teâlâ, âşıkların ruhlarına aşkın cemâliyle tecelli edince, onlar her bir sıfattan bir

148 el-A'râf 7/172.

149 Baklî, *Abherü'l-Âşıkîn*, 129.

150 Baklî, *Abherü'l-Âşıkîn*, 130.

151 Baklî, *Abherü'l-Âşıkîn*, 130.

152 Cebecioğlu, *Tasavvuf Terimleri ve Deyimleri Sözlüğü*, 461.

153 Baklî, *Abherü'l-Âşıkîn*, 133-134.

libas elde etmişleridir. Baklî bu sıfatları ilim, kudret, sem', basar, kelim, irade, hayat, cemâl, azamet, bekâ, muhabbet ve aşk olarak sıralar. Ancak Allah'ın bu sıfatlarının hepsinin âşıklarda zahir olmasıyla ilgili olarak burada, hulûla mahal olmadığını özellikle belirtir. Zira kul, kudur, Rab de Rab'dır.¹⁵⁴

Kemâl-i Hakk'tan bir kemâl olan aşk, âşık ile birleştiğinde, sırf ubûdiyet ve hudûsiyetten, celal-i ilâhîye ile onun zâhiri ve bâtını rabbanî olur. Aslî madenini talep eder. Âşık böylelikle zaman ve mekânın tesiriyle delişmekten kurtulur. Çünkü aşkın kemâli, ayn-ı kemâldir. Âşık aslî madenine döndüğünde, kerem himayesinde mahfuz olur. Bundan dolayı âşıklar hakkında ölümden bahsedilemez. Zira Hakk'ın aşkıyla dirilen kişiye ölüm ulaşamaz.¹⁵⁵ Bundan dolayı Hz. Muhammed "Kim âşık olur, iffetli davranır, aşkını gizler ve (bundan dolayı) ölürse şehit olarak ölür." buyurmuştur.¹⁵⁶

Marifette aşk kemâl üzeredir. Aşkın nihayeti marifetin başlangıcıdır. Buradan tevhid ve marifet olmak üzere iki makama ulaşılır. Eğer âşık, maşukla hemrenk olursa, tevhid makamını elde eder. Eğer marifette mütehayyir olursa, marifet makamını elde eder. Aşkın nihayeti bu iki makamdır.¹⁵⁷

2.5. Kaynakları

Rûzbihân'ın eserinde kullandığı en temel kaynaklar, öncelikle Kur'an ve hadislerdir. Ondan sonra görüşlerinden etkilendiği sûfiler gelmektedir. Buna göre etkilendiği en önemli sûfi, Hallâc-ı Mansûr'dur. Çünkü İbn Hafif geleneğinde, Hallâc'ın önemli bir yeri vardır. Onun en önemli metinlerinin korunması İbn Hafif geleneğinden gelen Rûzbihân tarafından sağlanmıştır.¹⁵⁸ Bundan dolayı *Abherü'l-âşıkîn*'de görülen; aşkın ezeli olması ve âlemin yaratılma sebebi olarak her şeyden önce var olduğu, muhabbetle

154 Baklî, *Abherü'l-Âşıkîn*, 135-136.

155 Baklî, *Abherü'l-Âşıkîn*, 137.

156 Baklî, *Abherü'l-Âşıkîn*, 31.

157 Baklî, *Abherü'l-Âşıkîn*, 140.

158 Annemarie Schimmel, *İslamın Mistik Boyutları*, çev. Ergun Kocabıyık (İstanbul: Kabcacı Yayınları, 2012), 92.

Allah'ın suretinde yaratılmış olan insan ile Allah arasında manevî bir yakınlık bulunduğu düşüncesi gibi birçok husus, aslında Hallâc'ın görüşleridir.¹⁵⁹ Bu görüşlerin çoğu Ahmet Gazzâlî'de de mevcuttur. Gazzâlî'nin de Hallâc'dan etkilendiği düşünüldüğünde, Baklî ile aralarında benzer fikirler olması normal görülmektedir.¹⁶⁰

Rûzbihân'ın etkilendiği önemli kişilerden bir diğerrinin Ebû'l-Hasan Ali b. Muhammed ed-Deylemî ve eseri *Atfü'l-elif el-me'lûf ale'l-lâmi'l ma'tûf* olduğu söylenebilir. Muhammed Deylemî'nin Arapça olarak telif ettiği *Atfü'l-elif* adlı eseri, ilâhî aşka dair yazılmış eski metinler arasında yer alır. Ana konusu aşk, aşkın çeşitleri, ilâhî aşk, ilâhî aşkın özü, mahiyeti, nitelikleri ve etkileridir. Eserde konular sadece mutasavvıfların görüşleriyle sınırlı olmayıp ediplerin, filozofların, kelâm âlimlerinin ve fukahânın görüşleri de incelenmektedir. *Abherü'l-âşıkîn* ve *Atfü'l-elif* karşılaştırıldığında, Baklî'nin bu eseri kesinlikle okuduğu ve ondan oldukça etkilendiği anlaşılmaktadır. Zira *Abherü'l-âşıkîn*'de başta ayetler ve hadisler olmak üzere aşkın meşruiyeti, makamları ve hüsnün fazileti gibi konularda, *Atfü'l-elif*'ten yapılan iktibaslar bulunmaktadır. Ayrıca *Abherü'l-âşıkîn*'in "Aşkın Kemâli Hakkında" adlı son bölümünde Baklî, doğrudan Muhammed Deylemî'nin bu konudaki görüşlerini iktibas etmiştir.¹⁶¹ İki eser arasındaki bir diğer ortak bağlantı ise, Muhammed Deylemî'nin de eserinde Hallâc'ın aşk hakkındaki görüşlerine geniş yer ayırmış olmasıdır.¹⁶² Muhammed Deylemî ile Baklî'nin, Ebû Abdullah b. Hafif eş-Şirâzî'nin öğrencileri oldukları bilinmektedir. Hafîfiye tarikatına mensup olmaları sebebiyle, aynı geleneğin temsilcileri olarak benzer düşüncelere sahip olmaları mümkün görünmektedir.

159 Hayrani Altıntaş, *Tasavvuf Tarihi* (Ankara: Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Yayınları, 1986), 80-81.

160 Halil Baltacı, "Aşkın Kazandığı Tasavvufi Muhteva: Ahmed Gazzâlî, Baklî ve İrâkî Çizgisi", *Tasavvuf İlmî ve Akademik Araştırma Dergisi* 34 (2014), 29.

161 Masataka Takeshita, "Continuity and Change in the Tradition of Shirazi Love Mysticism", *Orient*, XXIII (1987), 125.

162 Mustafa Başkan, "Ebû'l-Hasan Ali b. Muhammed ed-Deylemî. *Atfü'l-elif el-me'lûf ale'l-lâmi'lma'tûf*", *THEOSOPHIA Journal* 1(2020), 117.

Hallâc'dan etkilenen sûfilerden olan Senâi-yi Gaznevî'nin (ö. 525/1131 [?]) *Divân ve Hadikatü'l-hakika* adlı eserlerini de Rûzbihân'ın kaynakları arasında saymak mümkündür. Nitekim *Abherü'l-âşîkîn*'de toplam yetmiş altı beyit bulunmaktadır ve bu beyitlerin otuz bir tanesi Senâi'ye aittir.¹⁶³

Bunlar dışında Rûzbihân eserinde; Bâyezîd-i Bistâmî, Cüneyd-i Bağdâdî, Ebû'l-Hüseyn en-Nûrî, Zünnûn-ı Mısırî (ö. 245/859 [?]), Yusuf b. Hüseyin er-Râzî (ö. 304/916), Ebû Bekr Vasitî (ö. 320/932), Husrî (ö.371/981), Şiblî (ö. 334/946), Ebû Said Harrâz (ö. 277/890 [?]), Semnûn Muhib (ö. 320/932) olmak üzere kendisinden önceki birçok sûfînin ismini zikrettiği gibi bazılarının sözlerine ve şiirlerine de yer vermiştir.

3. Birinci Fasılın Tercümesi

Çalışmanın başında beyan ettiğimiz *Abherü'l-âşîkîn*'in mevcut Türkçe çevirisi, hangi tahkikli metin esas alınarak yapıldığı belirtilmeden yayımlanmıştır. Yaptığımız incelemeler neticesinde, çevirinin Henry Corbin ve Muhammed Muîn tarafından hazırlanan tahkikli metne dayandığı düşünülmektedir. Çalışmamızın “Matbu Nüshaları” başlıklı bölümünde de ifade edildiği üzere, bu tahkikte esas alınan nüshanın özellikle baş kısmı eksiktir. Bu sebeple *Abherü'l-âşîkîn*'in bütününe dair bir özet mahiyetinde olan birinci fasılının eksik kısımları ve ilgili haşiyeleriyle birlikte yapılan tercümesinin bu kısımda sunulması hem eserin yapısal bütünlüğünü hem de ilmî güvenilirliği temin etmek açısından gerekli görülmüştür.

163 Meryem Hüseyinî, “Ez-Gazne tâ-Şiraz Bahsi der-Bâb-ı Âsâr-ı Senâ-yi Gaznevî Ber-Mektûbât-ı Rûzbihân-i Baklı Şirâzî”, *Pejûhi Ulum-i İnsânî Dânişgâh-i Zehrâ* 49(1382), 45.

3.1. Âşık ve Maşukun Mülâtafesi¹⁶⁴ Hakkında

Selamlardan sonra, anla ey kardeş! Allah fehmini ve aşk zamanını mübarek kılsın. Ubûdiyette¹⁶⁵ seyrettikten sonra rubûbiyet âlemine ulaştım.¹⁶⁶ Melekûtun cemâlini,¹⁶⁷ melekûti bir gözle gördüm. Ceberût¹⁶⁸ âleminin perde ve örtülerini, aşk merkebiyle geçerek mükâşefe menzillerinde dolaştım. Ruhânilerin sofrasından, makam ve keramet yiyeceklerinden yedim. Arşın kuşlarıyla¹⁶⁹ illiyyîn¹⁷⁰ havasında uçtum. İsmi yüce Hakk'ın saf müşâhede tecellisini¹⁷¹ birlik gözüyle gördüm. Zülcelâlin saf cemâl kadehinden gelen muhabbet şarabını, ruhumun damağıyla tadınca, kıdem-i aşkın halâveti gönlüme aslı keşifler ve marifetler elbisesini giydirdi.

Marifet denizinde Hakk'la güçlendim ve onun uçsuz bucaksız ummanında, hikmet gemisiyle kahır ve lütuf dalgalarını geçerek fiil sıfatı sa-

164 Mülâtafe: Latife etme, şakalaşma. Doğan, *Büyük Türkçe Sözlük*, 1677.

165 Ubûdiyet: Kulluk. Ubûdiyetin nihayetinin hürriyet olduğu kaydedilir. Ayrılık durumunda olan kişi, Allah'a kul olarak, vuslata eren ise hür olarak ibadet eder. Vuslat durumunda olan kulun kalbi Allah'tan gayri her şeyin tahakkümünden kurtulmuştur. O bu haliyle mâsivânın değil, sadece Allah'ın kulu olmuştur Cebecioğlu, *Tasavvuf Terimleri ve Deyimleri Sözlüğü*, 501.

166 Hâşiye: Rubûbiyet âlemine ulaştım: Yani beşerî âdetlerden fânî olup cismânî ve ruhânî âlemleri geçtikten sonra sıfatlar âlemine ulaştım. Yani Hakk'ın sıfatlarıyla muttasıf oldum. Hadîs-i kutsîde vâkı olduğu gibi "Kulum bana nafilâ ibadetlerle yaklaşılmaya devam ederse ben onu severim. Onun işiten kulağı, gören gözü, yürüyen ayağı ve tutan eli olurum." Zira Ehlullah'ın kitaplarında açıklandığı gibi insânî sıfatlardan bir sıfat, hakîki aşk ateşinin yanmasına sebep olan cismânî kuvvetlerden bir kuvvet yok olunca, Hakkânî sıfatlardan bir sıfat onun yerine geçer. Böylece sâlik beşerî sıfatlardan sonra ilâhî sıfatlarla muttasıf olur. Yani "Onun işiten kulağı ve gören gözü oldum" manası zâhir olur. Baklî, *Abherü'l-Âşıkîn*, 143.

167 Hâşiye: Melekûtun cemâli: Hazret-i Şeyh kuddise sırruhû: "Allah'ın nurdan ve zulmetten yetmiş bin perdesi vardır" hadîsine göre melekûtlâ nufûs-ı kâmileyi, ceberûtlâ ukûl-i nuriyeyi ve hucûblâ sevâtir-i ceberûtu kastetmektedir. Yani nufûs-ı kâmileyi ve ukûl-i nuriyeyi müşâhede etmek ve onlardan feyizlenmek bize seyr-i ilâllâhta mâni olmaz. Onlar vehullâha hicap olmadıklarından, hakîki aşkın cezbesi ve zâtî muhabbetle onları geçtim. Baklî, *Abherü'l-Âşıkîn*, 144.

168 Ceberût: Ululuk, kudret, icbar, zorlama, Allah'ın yüce kudreti. İlâhî kudret ve azamet âlemi, varlık mertebelerinden ikincisidir. Ceberût âlemi maddî âlemin üstünde, melekût âleminin altında yer alır. Cebecioğlu, *Tasavvuf Terimleri ve Deyimleri Sözlüğü*, 93.

169 Hâşiye: Arşın kuşları: Hazret-i Şeyh'in "arşın kuşlarından" muradı, bütün enbiyâ ve evliyanın mukaddes ruhlarıdır. Baklî, *Abherü'l-Âşıkîn*, 144.

170 İlliyyîn: Göğün ve cennetin en yüksek yeri (Cebecioğlu, *Tasavvuf Terimleri ve Deyimleri Sözlüğü*, 238.

171 Hâşiye: Sırf tecellî: Şeyh'in sırf tecelliden muradı, zâhiren zâtî tecellidir. Zira Ehlullah'ın kitaplarında açıklandığı gibi tecellî, zâtî ve esmaî olamak üzere iki türdür. Zâtî tecellî, esmaî tecelliden daha yüksek ve daha uzak mertebedir. Baklî, *Abherü'l-Âşıkîn*, 144.

hillerine ulaştım. Âlem-i ezel tarafındaki tevhid, tefrid ve tecridin bilgi ve basamaklarına doğru ilerleyince Hakk'ı kidem¹⁷² libâsında gördüm. Hüsn, kurb, inbisât, kibriyâ ve azamet hitabını dinledim ve gördüm. İzzetinin tevhid fenâsını bana gösterdi ve beni ayn-ı kidemde hudûsiyet âdetinden fâni kılarak bekâ ile bakî kıldı.

Hak, beni kendi tarafına çekerek kölelik libâsını benden çıkarıp hürriyet libâsını giydirdi ve dedi: Âşık, sevdalı, muhib, istekli, hür, şattâh, ârif, melih, muvahhid ve sadık oldun. Benim sanatımla yap, benim bakışımla bak, benim duyuşumla duy, benim nutkumla konuş, benim hükmümle hüküm et, benim sevgimle sev. Sen benim hakikî evliyamsın. Kahrımdan ve lütfumdan emin olarak, benim ismetimin korumasındasın. Ancak ben seni, aşkın belalarıyla imtihan ederek sendeki samimiyeti, doğruluğu sınarım. Kim seni severse, onu elim azabımdan kurtarırım ve o benim dostlarımdan, seçkin müridlerden olur.¹⁷³

Ruhumda melekût devri ve ceberût günü hâsıl olduğunda, ben de aşk derdi ortaya çıktı ve kendimi gizli bir aşk imtihanında buldum. Hakk'ın cemâlini, önce bulup sonra kaybetmek imtihanının olduğu bu âleme geri döndüğümde, çok üzüldüm. Sonra cemâl âleminde oturdum. Ruh, imtihan sarayında aşk oklarıyla yaralanıyor nefis, o güzelin halâvetini arzuluyor, akıl da yaratılmışların güzelliğinde, kadim yaratıcıyı talep ediyorken, birden ilâhî güzelliğin aşkına duyulan sevdanın ateşinden dolayı, yaratılmışlar âlemine doğru hareket etmeye başladım. Ez kaza güzeller pazarına yükseldim. Oradaki her sedefte, latif bir inci ararken cömertlik meydanının kenarında bulunan ayetler aynasında, (ilâhî) sıfatların güzelliğini gördüm.

Ezel bağının kuşu, fiiller yuvasında kudret perdesiyle gizlenmişti, “İnsanı en mükemmel biçimde yarattık”¹⁷⁴ libâsıyla örtülü ve güzellikte: *En güzel*

172 Kidem: Ezelilik, varlığının üzerinden uzun zaman geçme hali. Cebecioğlu, *Tasavvuf Terimleri ve Deyimleri Sözlüğü*, 285.

173 Metinde bu kısım Arapçadır.

174 et-Tin 95/4.

*surette*¹⁷⁵, mânâ cemâliyle birlikte: “Allah Âdem (a.s.)’i kendi suretinde yarattı.” ile süslenmişti. Sâni’nin sanatı Sâni’de kaybolmuştu. İnsanın bu kadar eşsiz yaratıldığını ve onda olanları (bu ana kadar) bilmiyordum. Aşk coşkusu tüm benliğimi sarmış ve can gözü o aynaya bakakalmıştı. Can gözü Sâni’de, akıl gözü kafirliğinden yaratılmışlarda iken, can gözüyle cemâl-i kıdemi, akıl gözüyle âdemin suretini gördüm. Vehm bana tasarruf etti ve: “İnsânî göze le”¹⁷⁶ insanlık âlemine bak.” dedi. Gönül gözü, suret gözü olunca, güzellik ve cemâl ile insanları aşka çeken bir Çînî put/güzel gördüm. Bu güzelin kafirlik, güzellik, hilebazlık, sahtekarlık ve düzenbazlığından dolayı gözlerinde yüz Hârut ve Mârut, zülûflerinin halkasında binlerce İblis ve Karun askeri vardı. Yüzünün rengi Zühre’yi utandırıyor, Müşteri ile semada, güzellik ve cemâliyle övünüyor. Aşkının çalımla yürüyen ceylanıyla aslanları avlıyor, güzelliğiyle zâhidleri melekî hücrelerinden usandırıyor. Şaşkınlık içinde ona baktım. Zühdlüğün üzerimdeki utangaçlık perdesini kaldırarak ona:

Dedim Ey Tanrı’nın nurdan yarattığı

Ve ey yanağının aksinde, şeytanın hûri gibi görüldüğü

Ve ey yeryüzü, yanağından bir ayna olan

Zaman seninle bayram ve Cuma gibidir

Birden bana teveccüh ederek alaylı bir şekilde: “Aaa hücrenin kapısını kapattın, tövbeni bozdun.” dedi. Şaşkınlıktan: Ezel evinde, sırrında cismânî ve ruhânî âlemin sermayesi ve süsü olan, senin gibi bir gelini kaybettim ve bu virâne, tenâsüh yoluyla değil, bilakis fiili tecelliyle geri buldum, dedim ve:

Cevher ve arazdan öte, bütün Kainatın yaratılma sebebi

Arş ve ferş senin sarayın ve yaratılışın imalathane gibidir

175 et-Tegâbün 64/3.

176 Hâşiye: İnsânî göz: Cemiyet gözü ve canın aslı ile aklın özünün birleşimiyle birlikte, bu iki kaynağın kemâle ulaşarak uyum içinde toplanması neticesinde hey’et-i vahdanî ortaya çıkar. Böylece Hakk’ın şühûd aynası insan suretinde olabilir. Baklî, *Abherü'l-Âşıkîn*, 145.

Şakayla dedi: Bu nasıl bir bakıştır? Tasavvufta Hakk'tan gayrısına bakmak küfürdür ve tehlikeli değil midir? Bu akıl ve ilimde ömrü zayi etmek ve başarı telef etmektir. Sevinçle ona: Sen ey sevgili, her ne kadar vecd meclisinde, bizimle birlikte aşk şarabından içmesen de ârif âşıklar ve âşık ârifler zümresindensin, dedim. O âlemden geri dönmek gaflettir. Bize bakmak afet sebebidir. Yoksa yolunu mu kaybettin? dedi. Aşkta yol kaybeden çoktur. Akıllar senin aşk sermayeni anlamada işlevsizdir. Söyle bana, aynallahda sen kimsin? Ya da sırr-ı efâlde sen nesen? diye sordum. Sırr-ı lâhut, kolayca insana hulûl eder. İnsanın güzelliği ulûhiyet cemâlinin yansımasındandır. Yaratılışın başlangıcı bizimle başlar, nihayeti ise Tanrı'da son bulur, dedi.

Dedim ey güzellikle dolu sevgili

Nereden geldiğini neden söylemiyorsun bize

Dedi: Ben ulûhiyetin eseriyim

İnsanlığın lideri ve rehberiyim

Dünyada ilk yaratılan biziz

Her yerde ortaya çıkmayız

Na-ehil ve sefil kimseler huzurunda azalırız

Yaratılıştta, yaratılmışlardan ayırınız

Bütün yaratılmışlar içinde, Hakk'ın nazarı bizedir

Bizim hilkatimiz, bütün yaratılmışlardan ayırıdır

Ey şaşılacak şey! Tekrar bizimle ol, dedim. Bize alışan kimse sırf can-ı candan olan, asli güzellik madeninin rengine bürünerek diğer yaratılmışların yarım renginden sıyrılır. Bizimle hemrenk olan kişinin canında, cihanın ruh ve canı fâni olur, dedi.

Onun bahçesinde yer aldıkça

Taş ve odunun dahi canı olur

Sırr-ı cemâli, bu gelinin yaratılışındaki güzelliğin ihtişamında gördüm. Onun ezel nuru olan lal dudaklarında, kutsî ruhları aşkta fânî olmaya çeken ezel kemendi vardı. Güldüğünde, dudağında rahmanî nefes peyda olurdu. Akl-ı küll ve nefis-i küll gibi canla birlikte olanların canları, o can-ı canın ecel elinde şeydâ idiler.

Parmağın ucu dişlerin arasında, hayret içinde kalıyor

Ecel, o gülümseyen dudağın elinde olunca

İyice bakınca gördüm ki, canının aydınlık saflığı can suretinde mekansız, hakikatin özü, âdemin suretinde belirsizdi.

Tanrının şehri dediğim o yer

Canın yeridir ve canı yoktur

Benim mutluluğumda, aşkın nâdanlığı ve hamlığını görünce, kibar bir şekilde hızlıca benden uzaklaşmak istedi. Ey yanağının aksi ruha dost, suretinin saflığı sîretinin saflığına aşına olan. Kabe'nin duvarının gölgesi olan senin endamın, bizim canımızın gölgesidir. Zira aşkın işi böyleyken, bu ne kötü bir davranıştır. Bizden vazgeçmek hamların işidir, dedim. Ne kadar uzun konuşuyorsun. Halbuki aşk kelimesi bir nüktedir. Aşktan kâm almak, aşktan gizlidir. Eğer senin için utanma, sıkılma yoksa bizim için vardır, dedi. Bunun üzerine dedim:

Sana üzüntümü söyledığım o bir ânı

Bütün bir ömre değişmem

Görüyorum ki sûfinin yolu mübah değildir, zira bize bakmak velayet ehlinin işi değildir. Doğru bakış, miktarları tefekkür etmeğe,¹⁷⁷ hakikat ehlinin nazarı ise, yaratıcının kudret güzelliği olan güzel suretleredir. Bu âlemde nefse haz yoktur. Nefsini rehber edinen kişi, marifette hakîkî er değildir.

177 Hâşiye: Miktarları tefekkür: Yani âyetteki maddûrâtı tefekkür etmek: "... ve göklerin ve yerin yaratılışını düşünürler." Âl-i İmrân, 191. Baklî, *Abherü'l-Âşıkîn*, 146.

Eğer bakış sahibiysen, Hak gözüyle bak

Yaratılmışlara ki, Hâlık'ın güzelliği onlardadır

Yaratılmışlardaki güzelliğe bakarak nefsine haz verme

Kâdir'in kudretine hakla bakan ol

Bunun üzerine beni sınamak için: Ey sûfî o aşkta (yani ilâhî aşk), bu aşkın (cismânî aşk) ne işi var? diye sordu. Senin aşkın o aşkın başlangıcık dır. İlâhî aşk sarhoşluğunda mübtedî ve müntehî için iltibas¹⁷⁸ şartı kaçınılmazdır, dedim. Benim aşkım sizin yolunuzda hata mıdır? dedi. Afif aşkın hz. Muhammed'in şeriatında kanıtları vardır, dedim. Kanıtlar nedir? diye sordu. Allah Teâlâ'nın sözü dedim: “Sana kıssaların en güzelini anlatacağız”¹⁷⁹ yani sana âşık ve maşukun kıssasını. Yusuf ve Züleyha'nın ve aynı zamanda Yakub'un Yusuf'a olan muhabbetinin kıssasını. Zira aşk ve muhabbet ehli için en güzel kıssa, aşk kıssasıdır.

Ve Hz. Muhammed'in sözü: *Kim âşık olur, iffetli kalır ve ketum olur ve ölürse, şehit olarak ölür. Ve yine: Allah'a karşı şiddetli sevgisi olan kişi, güzel yüz-lüleri sever.*

Allah'ın rahmeti üzerine olsun, Zünnûn: *Allah'ı seven, onunla ünsiyet kuran kişi, bütün güzel şeyleri ve güzel yüzleri sever. Ve yine: Allah ile ünsiyet kuran kişi, bütün güzel şeylerle, güzel seslerle, güzel kokularla da ünsiyet kurar. Marifet ehli için bütün eşyada, ehli olmayanlara açıklanması uygun olmayan sırlar vardır. Ehlinde başkasına bunları ifşa eden cezalandırılır.*

Bu delillerden sonra bana: Bu ilimde çok bilgilisin. Peki aşkı Allah Teâlâ'ya hamletmek, yani birinin Allah'a âşık olduğu iddiasında bulunması caiz midir? Aşk ismi âşıklar indinde müşterek isimlerden midir? Allah'a, Allah'dan, Allah'la ve Allah'da olan aşka cevaz verilir mi? diye sordu. Şeyh-lerimizin bu hususta farklı görüşleri vardır, dedim. Buna cevaz verme husu-

178 Hâşiye: İltibas: İltibas aşkta yaratılmışlar vasıtasıyla ilâhî tecellî hazzına ulaşmaktan ibarettir. Bu vasıtaların en yüce ve en seçkin olanı müstahsen insan suretidir. Bakli, *Abherü'l-Âşıkîn*, 147.

179 Yusuf 12/3.

sunda ihtilafa düşmüşlerdir. Bunu kabul etmeyen de cevaz veren de vardır. Kabul etmeyen kişi, bu sırrı dünya ehlinden sakınmak için gizler. Buna cevaz veren kişi ise, aşk ve inbisatta cesurdur. Zira: Âşık ve muhipler Allah aşkında: “Hiçbir kınayanın kınamasından kokmazlar. Bu Allah'ın lütfudur dilediğine verir. Allah'ın lütfu boldur, o herşeyi bilir.”¹⁸⁰

Bu hususa cevaz verenlerden Abdullah bin Zeyd, Ebû Yezid el-Bistâmî, Ebû'l- Kâsım el-Cüneyd, Ebû'l-Hüseyin en-Nûrî, Zünnûn-ı Mısrî, Yusuf bin Hüseyin er-Râzi, Ebû Bekr Vasitî, Husrî, Hüseyin bin Mansûr ve Şiblî (Âly lah'ın rahmeti üzerlerine olsun) ve şeyhimiz, seyyidimiz Ebû Abdullah Muhammed el-Hafif eskiden, Cüneyd-i Bağdâdî'nin aşkın manasını, mahiyetini ve isminin iştikakını anlattığı bir yazısını görene kadar aşkı kabul etmezdi. Sonra bu görüşü benimsedi ve onu reddetmekten vazgeçerek cevaz verdi. Ayrıca aşk hakkında bir risale yazdı.

Hız. Peygamber (a.s)'den Allah Teâlâ'nın şöyle dediği rivayet edilmiştir: *Kulumun kalbinde bana yönelme halinin galip olduğunu anladığımda, ona dua ve münâcat etme isteği veririm. Kulum böyle olunca bana âşık olur ve ben de ona âşık olurum. Kulum böyle olunca benden gaflete düştüğünde, onunla benim aramdaki gafleti engellerim. Onlar benim hakîkî evliyamdır, abdaldır. Onlar dünya ehlini cezalandırmak istediğinde, cezaları insanlardan uzaklaştırma nedenidir.”* Davud (a.s)'un Allah'ın sevgilisi olarak isimlendirildiği rivayet edilir. Kureyşliler: Muhakkak ki Muhammed Allah'a âşık oldu, derlerdi. Bunlar Allah'a duyulan aşkın câiz olduğunun delilleridir. Ey rabbânîlerin aşklarının sebebi¹⁸¹ ruhânîlerin aşklarının sermayesi ve insanlar nezdinde Hakk'ın hediyesi! Salat ve selam, rahmet denizinden vârid ve marifet madeninden sâdır olan, âlem ve Âdem'in yaratılmasının amacı, Allah'ın sevgilisi, muhibbi ve dostu Muhammed Mustafâ'nın üzerine olsun.

Selamlardan sonra, Leylâ ve Mecnûn, Cemîl ve Buseyne, Da'd ve Râfi', Vâmık ve Azrâ, Hind ve Bişr ve benzerlerinin aşkları, Arap ve Acem'de ukalâ

180 el-Mâide 5/54.

181 Hâşiye: Ey rabbânîlerin aşklarının sebebi: Bu, soru soran geline hitaptır. Baklî, *Abherü'l-Âşıkîn*, 148.

ve ulemâ nezdinde bilinmektedir. Akıl sahipleri bilirler ki bu yakınlık nefis töhmetinden uzaktır. Hakîm filozoflar, iffetli aşk ruhların yakınlaşması, bedenlerin bir olmasıdır demişlerdir. Başlangıçta marifet sultanlarının bazıların da mukaddes can kuşları, insan aşkı kafesine düşmüştür. Mesela Ebû Hüseyin en-Nûrî ve Ebu'l-Garîb el-İsfehânî (Allah onlara rahmet etsin). Ve sahabeden Bîşr ve Hind, aşk deryasının derinliklerine daldıklarında ve aşklarının canı, aşk âleminde imtihan âlemine geçtiğinde Seyyidü'l-âfak onların halinden haberdar olmuş ve onlara merhamet ederek: Ümmetim içinde Yusuf ve Züleyha gibi Âşıklar var eden Allah'a hamdolsun, demiştir.

Ve yine rabbânî aşka giden bir yol olan insânî aşkla ilgili Allah Teâlâ: *Eşinle evlilik bağını koru, Allah'tan kork (diyordun), bunu söylerken Allah'ın ileride açıklayacağı bir şeyi içinde saklıyordun.*¹⁸² *Bu benim kardeşim, onun doksan dokuz koyunu var, ancak benim bir tane koyunum var.*¹⁸³ *O hanım gerçekten ona niyeti bozmuştu, O da niyetlenirdi ona...*¹⁸⁴ Peygamberlerin hayatlarından okursan, aşka bu görüşün hatalı olmadığını anlarsın. O (Îlâhî) aşka, senin aşkının köprüsü olmadan, bize tevhid ırmağından geçiş yoktur. Peygamberler ve evliyalar, insânî aşka şehvanî tabiat töhmetinden mukaddestir. Bu, aşka iltibas ehlinin bildiği bir nüktedir.

Beni hikmet ve şeriatta tutarlı ve iki dilde fasih konuştuğumu görünce dedi: Ey ârif sûfî! Görüyorum ki siz marifette deniz, hikmette âlimsiniz. Vallahi hitabınızdaki letafete, nezaket ve cemâlinize hayran oldum. Benim için Farsça muhtasar bir kitapta, rabbânî aşktaki insânî aşkı açıklayabilir misiniz? Bize ve bütün âşık ve maşuklara rehber, muhiblerin sülûklarında makam olsun.

Emredersiniz dedim. Güzel dostluğunuz ve size olan aşkımdan dolayı emrinize uymak için yazarım. Çünkü âşık maşukun mahkumudur. Özlenen, özleyenin melikidir ve ona istediği gibi hükmeder.

182 el-Ahzâb 33/37.

183 Sâd 38/23.

184 Yûsuf, 12/24.

Eğer onun sevgisini hatırlasaydın, ona itâat ederdin

Çünkü seven sevdiğine itâat eder

Böylece Allah'ın yardımı ve hüsn-ı tevfiğiyle muhibler ve âşıklara, cennetten bir reyhan/koku ve ünsiyet kurmanın neşesi olması için, insânî ve rabbânî aşkı beyan eden bir kitap yazdım. Onu, *Abherü'l-âşıkîn* (Âşıkların Nergisi/ Âşıkların Yasemini) diye isimlendirerek otuz iki bölüme ayırdım.¹⁸⁵¹⁸⁶

Sonuç

Rûzbihân-ı Baklî, kendisine ezelde verilmiş olan aşk meşrebinin etki-siyle, seyr u sülûk yolculuğuna aşk ile başlamış ve bu yolculuğu yine aşk ile tamamlamıştır. Bu manevî yolculuk sürecinde tecrübe ettiği hâl ve makamların neticesinde ulaştığı irfânî düşünceleri, *Abherü'l-âşıkîn* adlı eserinde beyan etmektedir. Ana teması ilâhî aşk olan eserin muhtevası incelendiğinde, Baklî'nin yalnızca aşk, muhabbet ve âşık kavramları üzerinde durmakla kalmayıp, aynı zamanda hüsn (güzellik) ve müstahsen (güzel olan) kavramlarına da özel bir önem atfettiği ve eserde bu kavramların yalnızca estetik bir boyutla değil, aynı zamanda irfânî bir derinlikle ele alındığı görülmektedir.

Öncelikle eserde aşk ve muhabbetin, Hakk'ın sıfatlarından olduğu vurgulamakta ve ilâhî tecellinin bu iki sıfat aracılığıyla gerçekleştiği ifade edilmektedir. Rûzbihân'a göre, Allah Teâlâ ezeliyetinde, aşk ve muhabbeti kendine ayırmış ve kenz-i Zât'ını sıfatlar aracılığıyla açmak istediğinde, âşıkların ruhlarına aşkın cemâliyle tecelli etmiştir. Eserde aşk gibi hüsnün de sıfatlar madeninden olduğu belirtilir. Bu yönüyle aşk ile güzellik arasında bir bağ kurularak aşkın varlığını ve devamlılığını mümkün kılan unsurun, güzellik olduğu düşüncesi öne çıkar. Allah Teâlâ ezelde marifeti için seçtiği âşığı, gayb âlemine çekmek istediğinde, yani ezelde kulun gönlüne yerleştirilmiş aşk cevherini aktif hale getirmek istediğinde, yaratılıştaki güzelliği ve kudretindeki sanatları ona gösterir. Güzellerin aşkı ve müstahsen

185 Metinde bu kısımlar Arapçadır.

186 Baklî, *Abherü'l-Âşıkîn*, 11-20.

rü'yetiyle, âşığı kendine çeker. Bu bağlamda, güzellik ve müstahsen rüyeti, yalnızca aşkın doğuşunu değil, aynı zamanda onun sürekliliğini sağlayan etken unsurlar olarak değerlendirilir.

Rûzbihân'ın müstahsenlerin fazileti hakkında verdiği bilgiler dikkate alındığında, âşıklar gibi onların da ezelde seçilmiş kimseler oldukları anlaşılmaktadır. Müellifin, "Hak Teâlâ, güzellikten önce güzelleri seçmiş, sonra onlara güzellik vermiştir" ifadesi, bu güzelliğin ilâhî iradeyle takdir edilmiş bir tecelli olduğunu ortaya koymaktadır. Ancak eserde müstahsenler sadece kendilerine güzellik verilmiş varlıklar olarak değil, aynı zamanda ilâhî aşkın en yüksek derecelerine ulaşmış seçkin kişiler olarak konumlandırılır. Bu bağlamda Rûzbihân, müstahsenlerin, aslî güzellik madenine yakınlıkları ve müşâhedelerinin derinliği ölçüsünde, muhabbetlerinin arttığını ve kesintiye uğramadığını ifade ederek Allah Teâlâ'nın onlara diğer varlıklardan farklı biçimde tecelli ettiğini belirtir. Bundan dolayı müstahsenlerin muhabbetini, âşıkların muhabbetinden daha yüce bir konuma yerleştirir.

Hak Teâlâ'nın âşıkları, yarattıklarındaki güzelliği özellikle de insandaki güzelliği göstererek kendine çekmesi "insânî aşkın, rabbânî aşka giden yolda merdiven olması" fikrinin temelini oluşturur. Seyr ü sülûk yolculuğuna insanî aşkla başlayan sâlikler, ezeli aşkın yolunun şeriatını öğrenmeleri ve müteeddip olmaları için insanî aşkla terbiye edilirler. Bua rada insanî aşk, nefsin tezkiyesine vesile olan bir araç olarak düşünülür ve âşığın bu merhalede nefsin şehvî arzularından temizlenmesi beklenir. Eğer bu gerçekleşir ve mürid, insanî aşkta nefsin hastalıklarından temizlenirse, ilâhî aşk yolculuğuna sağlam adımlarla devam edebilir. Seyr u sülûkun nihai aşamasında, sâlik velayet makamına ulaşır; burada mutlak tevhid bilinciyle Hakk'a vusul gerçekleşir. Ancak bu vusul kalıcı değildir ve sâlik, ilâhî hakikati idrak etmiş bir Velî olarak yeniden dünyaya gönderilir.

Hakk'ın cemâlini görüp, vuslata erdikten sonra tekrar bu âleme gönderilmek, âşık için en büyük imtihandır. Hallâc-ı Mansûr'un, âşığın vuslattan sonra yaşadığı bu ayrılığı, ölüme benzeterek ayrı kalmak yerine ölmeyi tercih ettiği rivayet edilir. Bu noktada, âşıkların yardımına yeniden müstahsenler

yetiştir. Baklî'nin, müstahsenlerin aşkını velayet yolculuğunun başı ve sonu için bir sermaye olarak görmesinin gerekçesi de tam olarak burada yatmaktadır. Tekrar dünyaya gönderildiklerinde derin bir ayrılık acısı içinde bulunan âşıklar, Hakk'ın tecelli nişanını, ezeli ve ebedi güzelliğini, insânî güzelliğin sırrında tekrar bulurlar. Burada anlatılanlar, Baklî'nin "iltibâs" kavramına dair düşüncelerinin açık bir yansımasıdır. Zira iltibas; aşkıta, yaratılmış varlıklar vasıtasıyla ilâhî tecelli hazzına ulaşmak anlamına gelir. Bu vasıtaların en yüce ve en seçkin olanı ise, müstahsen insan suretidir. Böylece âşıklar, insânî yaratılışın madenlerinde, müşâhede ve güzellik sıfatıyla, marifette kemâli elde ederler.

Hafîfiyye tarikatına mensup olan Rûzbihân'ın şeyhi sayılan Ebû Abdullah b. Hafîf eş-Şîrâzî, Hallâc-ı Mansûr'un dostlarından biri olup, onun fikirlerini savunan öncü sûfiler arasında yer almaktadır. İran'da Hallâc düşüncesinin yayılmasında, özellikle İbn Hafîf ve onun tasavvufî geleneğini sürdüren isimlerin rolü oldukça büyüktür. Hallâc'a ait en önemli metinlerin korunması ve sonraki nesillere aktarılması, büyük ölçüde İbn Hafîf silsilesine mensup sûfiler aracılığıyla mümkün olmuştur. Bu simalardan en önemlisi olan Rûzbihân, Hallâc'ın *Kitabü't-tavâsîn*'i ile bazı sözleri üzerine yazdığı şerhlerle, onun fikirlerinin sonraki kuşaklar tarafından anlaşılmasına vesile olan önemli çalışmalara imza atmıştır. Böylece Hallâc'ın düşünceleri Rûzbihân'ın yorumlarıyla sonraki mutasavvıflara aktarılmıştır. Bu nedenle, özellikle *Abherü'l-âşıkîn* olmak üzere, Baklî'nin eserlerinin okunması ve incelenmesi, yalnızca onun tasavvufî bakış açısını anlamak açısından değil, aynı zamanda Attâr (ö. 618/1221), Mevlânâ (ö. 672/1273), Fahreddîn Irâkî (ö. 688/1289), Evhadüddîn Kirmânî (ö. 635/1238) ve Hâfız-ı Şîrâzî (ö. 792/1390) gibi sûfî şair ve mütefekkirlerin düşünce dünyasını daha sağlıklı yorumlayabilmek açısından da önemli bir imkân sunmaktadır.

Kaynakça

- Altıntaş, Hayrani. *Tasavvuf Tarihi*, Ankara: Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Yayınları, 1986.
- Aryâ, Gulam Ali. *Ahval-i Şeyh, Şerh-i Ahvâl ve Âsâr ve Mecmû'a-i Eş'âr ber-dest Âmede-i Şeyh-i Şattâh Rûzbihân Fesâyî*, Tahran: Çaphâne-i Fârûs, 1343.
- Baklî, Rûzbihân. *Abherü'l-Âşîkîn*. thk. Cevâd Nurbahş. Tahran: Yeldâ Kalem, 1380.
- Baklî, Rûzbihân. *Âşıkların Halleri Abherü'l-Âşîkîn*, çev. Emre Taşdemir. İstanbul: Sufi Kitap, 2024.
- Baltacı, Halil. "Aşkın Kazandığı Tasavvufi Muhteva: Ahmed Gazzâlî, Baklî ve Irâkî Çizgisi". *Tasavvuf İlmî ve Akademik Araştırma Dergisi*, 34 (2014), 23-44.
- Başkan, Mustafa. "Ebü'l-Hasan Ali b. Muhammed ed-Deylemî. Atfû'l-elif el-me'lûf ale'l-lâ-mi'lma'tûf". *THEOSOPHIA Journal*, 1(2020),117-119.
- Başkan, Mustafa. *Tasavvufta Aşk Tasavvuru: Ebü'l-Hasan Ali B. Muhammed Ed-Deylemî (ö.392/1002[?]) Örneği. Çanakkale: Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi, Lisansüstü Eğitim Enstitüsü, Doktora Tezi, 2023.*
- Cebecioğlu, Ethem. *Tasavvuf Terimleri ve Deyimleri Sözlüğü*. Ankara: OTTO, 6. Basım, 2014.
- Corbin, Henri-Muîn, Muhammed. *Abherü'l-Âşîkîn*. (Mukaddime), Tahran: İntişârât-ı Menûd çehr, 1987.
- Doğan, D. Mehmet. *Büyük Türkçe Sözlük*. Ankara: Yazar Yayınları, 26. Basım, 2020.
- Güneş, Kadir. *Arapça-Türkçe Sözlük*. İstanbul: Mektep Yayınları, 2015.
- Hoca, Nazif. *Rûzbihân el-Baklî ve Kitâb Keşfü'l-Esrâr'ı ile Farsça Bazı Şiirleri*. İstanbul: İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları, 1971.
- Hüseynî, Meryem. "Ez-Gazne tâ-Şiraz Bahsî der-Bâb-ı Âsâr-ı Senâ-yî Gaznevî Ber-Mektût bât-ı Rûzbihân-i Baklî Şirazî". *Pejûhî Ulum-i İnsânî Dânişgâh-i Zehrâ*, 49(1382), 41-60.
- İbn Arabî, Muhyiddîn Muhammed b. Alî b. Muhammed. *İlâhî Aşk*. çev. Mamut Kanık. İstanbul: İnsan Yayınları, 2015.
- İlhâm, Temeddün. "Berresî Âsâr-ı Tecellî-yi Sifât-ı Cemâlî ve Celâlî-yi Hüdâ der-Sâlık ez-Dîdgâh-i Rûzbihân-i Baklî". *Gevher Gûya*, 1(1398), 85-110.
- Karahisarî, Muslihuddin Ahterî Mustafa. *Ahterî-yi Kebir*. haz. Ahmet Kırkkılıç-Yusuf Sancak. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları, 2. Basım, 2017.
- Kanar, Mehmet. *Farsça Türkçe Sözlük*. Ankara: Say Yayınları, 2013.
- Kuşeyrî, Abdülkerîm b. Hevâzin. *Kuşeyrî Risâlesi*. çev. Dilaver Selvi. İstanbul: Semerkand Yayınları, 2004.
- Mütercim, Âsım Efendi. *Burhân-ı Katî*. haz. Mürsel Öztürk, Derya Örs. İstanbul: Türk Dil Kurumu Yayınları, 2009.

- Nicholson, A. Reynold. *İslam Süfîleri*. çev. Mehmet Dağ, Kemal Işık. İstanbul: Kültür Bakanlığı Yayınları, 1978.
- Nurbahş, Cevâd. *Abherü'l-Âşıkîn*. (Mukaddime), Tahran: Yeldâ Kalem, 1380.
- Rastgûfer, Seyyid Muhammed. "Berresi Tashîh-i Abherü'l-Âşıkîn (Corbin-Muîn) ez-Nigâh-i Bâyetehâ-yi Tashîh". *Edeb-i Fârsî*, 2(1396), 41-60.
- Rûzbihân-ı Sâni, Şerefeddîn İbrahim. *Tuhfetü Ehli'l-İrfân*. haz. Cevâd Nurbahş. Tahran: Yeldâ Kalem, 1382.
- Sarı, Mevlût. *El-Mevârid*. İstanbul: İpek Yayınları.
- Schimmel, Annemarie. *İslamın Mistik Boyutları*. çev. Ergun Kocabıyık. İstanbul: Kabalcı Yayınları, 3. Basım, 2012.
- Soysaldı, İhsan. "Tasavvufta Aşk ve Marifet". *Fırat Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 3(1998), 187-216.
- Şuûrî, Hasan Efendi. *Ferheng-i Şuûrî*. 3. Cilt. haz. Ozan Yılmaz. İstanbul: Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı, 2019.
- Takeshita, Masataka. "Continuity and Change in the Tradition of Shirazi Love Mysticism". *Orient*, XXIII (1987), 113-131.
- Tulum, Mertol. *Osmanlı Türkçesi Büyük El Sözlüğü*. İstanbul: Kapı Yayınları, 2013.
- Uludağ, Süleyman. "Aşk". *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. 4/11. İstanbul: TDV Yayınları, 1991.
- Uludağ, Süleyman. "Hallâc-ı Mansûr". *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. 15/377. İstanbul: TDV Yayınları, 1997.
- Uludağ, Süleyman. *Tasavvuf Terimleri Sözlüğü*. İstanbul: Kabalcı Yayınları, 2012.
- Urhan, Adem. *Rûzbihân-ı Baklî'nin Hayatı Eserleri ve Tasavvufî Görüşleri*. Erzurum: Atatürk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2024.
- Yazıcı, Tahsin. "Deylem". *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. 9/263. İstanbul: TDV Yayınları, 1994.

